

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (İSMUS), VIII/1 (2023), s. 1-36

SEFER DÖNEMİ BİR OSMANLI KRONİĞİNDE FİYATLAR VE PİYASA: VÂKİ'ÂT-I RÛZ-MERRE (1688-1693)

Dorukhan SELÇUK*

Özet

Resmi ve/veya özel kronikler Osmanlı Tarihi'ne dair geniş yelpazede bilgi sunmaktadır. Bu çeşitlilik askeri, siyasi, içtimai, idari tarihe katkıda bulunmak şeklinde tezahür eder. Ancak bu sahalara nispetle daha sınırlı olmakla birlikte kronikler iktisat tarihi disiplinine de katkı sağlar. Bu katkı esnaf, ticari hayat, meslek ve zanaatlar gibi gündelik hayat ve ticari ilişkiler başlıkları altında toplanabilir. Kronikler düzensiz veya dağınık veri içerse de iktisat tarihinin merkezinde yer alan fiyat tarihine dair de sınırlı bilgi barındırmaktadır. Bu kroniklerden biri de Üsküdari Abdullah Efendi tarafından kaleme alınan Vâkı'ât-ı Rûz-merre'dir. 1688-1693 tarihleri arasında büyük ölçüde askeri seferlere odaklanan bu kroniğin müellifi, mevkufat kaleminde bir bürokrat olması nedeniyle birçok ürünün fiyatına ve bu fiyatlardaki hareketlere nedenleriyle birlikte değinmiştir. Bu çalışmada hem bahsedilen eserde yer alan fiyatlar incelenmiş hem de bu fiyatların iktisat tarihi açısından kaynak olabilme kabiliyeti tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Ekonomisi, 17. Yüzyıl, Kronik, Fiyat Tarihi, Piyasa, Sefer*

* Dorukhan Selçuk, Dr. Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Tarihi Anabilim Dalı, dorukhan.selcuk@marmara.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-0255-865X.

PRICES AND THE MARKET IN AN OTTOMAN CHRONICLE DURING THE PERIOD OF MILITARY CAMPAIGNS: VÂKI'ÂT-I RÛZ-MERRE (1688-1693)

Summary

Official and/or unofficial chronicles offer a wide range of information on Ottoman History. This diversity shows itself in the form of contributing to military, political, social and administrative history. Although more limited, chronicles also contribute to the discipline of economic history. This contribution can be gathered under the titles of daily life and commercial relations such as tradesmen, commercial life, profession and crafts. Ottoman chronicles contain irregular or scattered and limited data, about the price history, which is one of the central issues of economic history. One of these chronicles is Vâki'ât-ı Rûz-merre, written by Üsküdari Abdullah Efendi. The author of this chronicle, who was a bureaucrat in the Office of Mevqûfat, focused largely on military expeditions between 1688 and 1693, mentioned the prices of many products and the movements in these prices, together with their reasons. In this study the prices in the mentioned chronicle are examined and the ability of these prices to be a source in terms of economic history is discussed.

Key Words: *Ottoman Economy, 17th Century, Chronicles, Price History, Market, Military Campaign*

Giriş

Osmanlı tarihine dair fiyat bilgileri muhtelif kaynaklardan elde edilmektedir. Bunlar tahrir, mühimme, muhasebe, vakıf, gümrük defterlerinden dergi, gazete, salname ve raporlara, kroniklere ve seyahatnamelere kadar geniş bir yelpazede tezahür eder (Öztürk, Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatlarının Tahlili, 1991, s. 92-94). Ancak fiyat tarihi sahasına dair çalışmalar belli başlı kaynaklara yoğunlaşmıştır. Bunlar vakıf defterleri, saray mutfağına dair hesaplar, narh listeleri ve tereke kayıtlarıdır (Orbay, Tarihsel Fiyatların Elde Edilmesi ve Endekslemeler Konusunda Bazı Notlar, 2008, s. 86).

Barkan'ın Edirne ve civarındaki imaretlere dair çalışmasında, aynı tarihte farklı imaretlerin ürün tedarikinde farklı fiyatlar olduğu görülmektedir. Aynı imaretin farklı zamanlarda farklı fiyatlar üzerinden alım yapması zaten normal görünmektedir. Bu durumda bir tarih için fiyatı tekleştirmesi gerektiğinde toplam meblağın toplam hacim veya ağırlığa bölünmesiyle bulunan ortalama fiyatı kullanmıştır. Zaten aynı tarihte farklı hacimlerdeki alımların farklı fiyat tarifelerinden yapıldığı gösterilmektedir. Yani bir tarihte bir imaret için satın alınan bir ürünün fiyatı aslında farklı alımların ağırlıklı ortalamasıdır (Barkan, Edirne ve Civarındaki Bazı İmâret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilânçoları, 1964, s. 257). Kayhan Orbay da bir çalışmasında bu hususa dair birçok örneği gerekçeleriyle açıklamıştır (Orbay, Tarihsel Fiyatların Elde Edilmesi ve Endekslemeler Konusunda Bazı Notlar, 2008, s. 92).

Şevket Pamuk'un tarihi istatistikler serisinde yer alan fiyat verileri ve bunlara göre hazırlanan fiyat endeksleri hesaplanırken vakıf ve imaret hesap defterleri, Matbah-ı Amire yani saray mutfağına satın alınan malların defterleri ve kadı sicillerine de yansıyan narh defterleri kullanılan kaynaklar olarak gösterilmiştir. Pamuk, kaynaklardan elde ettiği endekslerdeki fiyat hareketlerinin benzer özellikler göstermesine rağmen tespitlerini vakıf defterlerinden elde ettiği verilere dayandırmıştır. Bu tercihinin sebebi, saray mutfağı ve narh listelerindeki fiyat oluşumunda görülebilecek olan devlet etkisidir. (Pamuk, İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, 2000, s. 3-4). Ayrıca vakıf defterleri narh defterlerine nazaran daha uzun serilerden oluşmakta yani daha sürekli ve devamlı veri içermektedir. Ancak narh defterlerinin ve saray mutfağına ait defterlerin daha geniş bir ürün yelpazesi sunmaları, temel iâşe maddelerine odaklanan vakıf defterlerine karşı üstünlük sağlamaktadır. Her şeye rağmen tüm bu kaynaklar piyasa fiyatını yansıtmada yetersiz görünmektedirler. Nihayetinde narh ve saray mutfağı defterlerinde devletin etkisi olabileceği gibi, vakıf ve imaret defterleri de bu kurumların büyüklüğüne bağlı olarak farklı fiyatları yansıtıyor olabilirler. Örneğin, büyük ölçekli bir vakıf yüksek miktarda bir alımı piyasa fiyatından daha düşük bir fiyatta gerçekleştirebilir. Tam tersi şekilde küçük ölçekli bir vakfın da pazarlık gücü de düşük olacaktır. İlaveten bir vakıf sadece o gün ocağın yanması, sadece o gün çorba verilmesi gayesi güdeceğinden alınan malın kalitesi ikincil planda olabilir veya her vakıf bu konuda aynı hassasiyeti göstermeyebilir. Oysa saraya alınan malın asgari bir kalite düzeyini tutturması beklenmelidir. Ya da narh sadece bir fiyat seviyesi değil malın kalitesini de gözetilen bir kurumun uhdesinde olduğundan, bu açıdan bakıldığında saray defterlerinin ve narh listelerine devletin etkisi olsa da kendi içinde tutarlılığı daha yüksek olması beklenir (Kütükoğlu, 1988, s. 391).

Bu bağlamda kadı sicilleri fiyat hareketleri açısından diğer bir kaynak olarak dikkat çekmektedir. Bazı vakıf kayıtlarından, borç alacak ilişkileri ve terekelerden fiyatlara ulaşılabilir. Terekelerde gıda maddelerinin temsil gücü nispeten zayıf olsa da tüketim malları konusun-

da geniş fiyat bilgisi bulunmaktadır. Terekelerdeki fiyatların piyasa fiyatları ile uyumlu olup olmaması durumu farklı bir tartışma konusu olsa da geniş kapsamı itibarıyla terekelerde yer alan fiyatlar bir endeks ortaya koymada elverişli bir kaynak olduğunun göstergesidir (Ceylan, Osmanlı Terekelerinden Fiyat Tarihine İlişkin Bazı Gözlemler, 2021, s. 313; Ceylan, Ottoman Inheritance Inventories As a Source For Price History, 2016). Ancak terekelerdeki fiyatların bir başka sorunu ise ürünlerin ortalama bir standardı karşılayıp karşılamadığına dair belirsizliktir. Yani bir ürünün kalitesi, yeniden kullanılabilirliği, ağırlığı, boyutu, içeriyorsa değerli maden miktarı hakkında terekeler çok az şey söylemektedir.

Sicillere de yansıyan ve askeri seferleri konu edinen birçok tez çalışmasında yer alan devletin başta zahire olmak üzere çeşitli ürünlere dair alımları veya bedellerinin tahsiline dair kayıtlar da fiyatlara dair ipuçları içermektedir. Seferleri inceleyen birçok tezde ordunun işe meselelerini ele alan bölümlerde de fiyatlara dair bilgi bulunmaktadır (Yıldız, 2006, s. 161-179; İşbilir, 1996, s. 16-58; Türkmen, 2002, s. 133-141). Ayrıca Tuna Donanması'nı konu edinen güncel bir çalışmada yine sefer lojistiğine değinilen kısımlarda bazı zahire fiyatlarına ulaşmak mümkündür (Aslan, 2022, s. 394-419). Ancak yine bu fiyatlarda da devlet etkisini hesaba katmak gerekir. Resmi kayıtlardaki fiyatların her durumda piyasa fiyatını yansıtıp yansıtmadığı ya da bu fiyatın bir pazarlık sonucu oluşup oluşmadığı net değildir.

Tüm bu hususlar değerlendirildiğinde, fiyat tarihi çalışmalarının daha makro bakış açısıyla yapıldığı söylenebilir. Fiyat devrimi, ticaret devrimi hatta çok çalışılmasa bile iklim değişikliği gibi parametreler üzerinden okunmaktadır (Orbay, Osmanlı Topraklarında 'Küçük Buzul Çağı'nın Etkileri Hakkında Bazı Notlar, 2007, s. 88). Bu çalışmada ise konu daha mikro açıdan değerlendirilmiştir. Barkan'ın deyimiyle *arızı tesirlerin harekete geçirdiği günlük fiyat dalgalanmalarına* odaklanma ihtiyacı hissedilmektedir (Barkan, XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri, 1970, s. 559). Ancak bir yandan da devletin alımlarına¹ dair fiyatlara da yer verilecektir çünkü yazar hem bürokrat olması sebebiyle devlet alımlarından haberdardır hem de bir vatandaş olarak piyasadan haber vermektedir. Aslında kadı sicillerinde de iki türden bilgiye ulaşmak mümkündür. Devlet alımlarından miri fiyat, terekeler aracılığı ile piyasa fiyatı takip edilebilir (Öztürk, Bursa'da Hububat Fiyatları (1775-1840), 1992, s. 174).

Fiyatlara etki edebilecek tüm etkiler düşünüldüğünde (mevsim, iklim, kıtlık, kalite, hacim, savaş, yer, mesafe, zaman ...) fiyatların tespiti konusunda farklı kaynakları da kullanmak gerekliliği doğmuştur. Bu anlamda zamanın ruhunu en iyi şekilde yansıtabilecek eserler kroniklerdir. Hatta yukarıda anılan çalışmaların kaynakları arasında kronikler yer almaktadır. Hatta kroniklerin fiyat tarihi literatürüne katkıları "*nadiren de olsa bir iki cümle*" olarak görülmektedir (Öztürk, Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatlarının Tahlili, 1991, s. 94). Kroniklerin arasında da günlük formda tutulan eserlerin fiyat tarihi araştırmalarının gereksinimlerini karşılayabileceği düşünülmüştür. Bu noktada bu çalışma kaynak olarak bir Osmanlı tarihi olan Vakı'at-ı Rûz-merre adlı eseri ele almıştır².

¹ Devlete gerekli olan bazı ürünlerin maliyet fiyatından veya maliyetlerinin altından bir fiyata satın alınmasını mümkün kılan sisteme miri mübâyaa denir (Genç, 1988).

² Resmi kronikler askeri, siyasi ve idari meseleler hakkında bilgi vermekle birlikte fiyat tarihine katkısı oldukça sınırlıdır. Bu noktada daha spesifik bir tarih yazımı olan günlük tarzında tutulan kronikler; olaylara, olayların arkasındaki gelişmelere farklı bir perspektiften bakmayı sağlar. Vakı'at-ı Rûz-merre de bu tür kronikler sınıfında yer almaktadır (Afyoncu, Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi, 2018, s. 116-117). Ruznameler de ruzmerreler de günlük formda tutulan kayıtlardır. Ruznameler padişahların günlük hayatını ele aldığı için daha bir resmi tarih, tarihi olaylara devletin, sarayın bakış açısını yansıtmaktadır. Ruzmerreler ise saray anlatısı dışında olayların iç yüzünü anlamada ve anlatmada daha başarılı daha farklı bir perspektif sunmaktadır (Sarıcaoğlu, 1988, s. 278). Ancak yine de dönemin bürokratları tarafından kaleme alındığından tamamen sivil bir bakış açısıyla yazılmadıklarını da hesaba katmak gerekir.

Vâkı'ât-ı Rûz-merre ve Dönemin Siyasi Durumu

Müellifi Üsküdarı Abdullah Efendi olan Vâkı'ât-ı Rûz-merre adlı eser 2017 yılında 4 cilt olarak yayınlanmıştır (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Afyoncu, Vâkı'ât-ı Rûz-merre III, 2017; Ak, 2017). 1630'lu yıllarda doğduğu tahmin edilen Abdullah Efendi, Mevkufat kaleminin halifelerindedir. Abdullah Efendi, eserinin başladığı II. Süleyman'ın seferine kadar, farklı askeri seferlerde görev yapmıştı. 1657 yılında Köprülü Mehmed Paşa'nın Çanakkalé'yi abluka altına alan Venedik filosu üzerine gerçekleştirdiği deniz harekâtı başta olmak üzere 1664 yılında Uyvar, 1667 yılında Girit, 1674 yılında Kamanıçe, 1679 yılında Çehrin ve 1683 yılında Viyana seferlerine de katılmıştır. Viyana hezimetini sonrası 1686 ve 1687 yılı seferlerinde de bulunmuştur (Doğan, 2017, s. 17-19).

Eserin iktisat tarihi disiplini açısından önemi ise yazarın Mevkufat bürosunda çalışmasının sonucu olarak, askerinin ihtiyacı olan ürünlerin nasıl, nereden ve ne miktarda tedarik edildiği bilgisinin yanı sıra bu ürünlerin fiyatlarından da bahsetmesidir. Ayrıca Abdullah Efendi gerek bizzat şahitliği gerekse de duyumları sayesinde sefer zamanlarında yaşanan tedarik sorunlarını günümüze aktarmıştır. Ek olarak, yazar her zaman sadece cephe hattından ve sefer güzergahından değil, bazen Edirne'den, İstanbul'dan ve hatta Anadolu'dan da bilgiler vermiştir. Abdullah Efendi esere konu olan dönemde fiyat hareketlerini, tüccarın motivasyon ve aksiyonlarını edebi bir dil ile aktarmıştır.

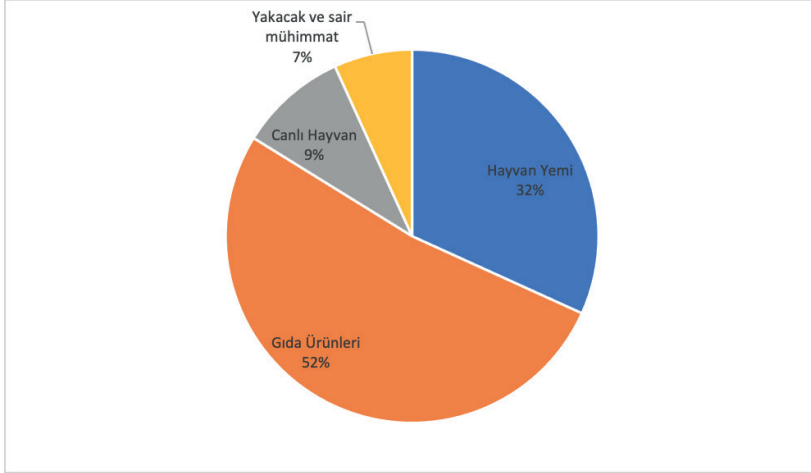
Osmanlılar 1683 yılında başarısız Viyana Kuşatması sonrası kendilerini birçok cephede bir dizi savaşın içinde bulmuşlardı. Kimi zaman savunmada kimi zaman saldırıda geçen bu yıllar neticesinde 1699'da Osmanlılar büyük toprak kayıplarını kabul ettikleri Karlofça Anlaşması ile bu süreci nihayete erdirmişlerdi. Bu çalışmanın ana ögesini oluşturan Vâkı'ât-ı Rûz-merre isimli eser de bu yıllar içerisinde Osmanlıların en zorda olduğu yılları (1688-1693) kapsar. Osmanlılar 1688 yılına kadar Macaristan'ın büyük bir bölümünü ve Belgrad'ı kaybetmişlerdi. Bu kayıplara rağmen barış isteyen Osmanlıların teklifi reddedilmiş ve savaş hali devam etmiştir (Baysun, 1979, s. 479; Zinkeisen, 2011, s. 102). Sonraki yıl Osmanlılar, Balkanlarda kayıplar vermeye devam etmiş, 1689 yılında Habsburglar Niş ve Vidin'i ele geçirmişlerdi (Kiel, Niş, 1988, s. 148; Kiel, Vidin, 1988, s. 105). Sadrazamlığın Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'ya verilmesiyle birlikte bir dizi idari ve mali tedbir alınmıştır. Osmanlılarda tavan fiyat uygulamasının bir tezahürü olan 'narh'ın kaldırılması da bu tedbirlerden biridir. Sadrazam Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa ile toparlanan Osmanlılar kaybettikleri yerleri geri almak için saldırıya geçmişlerdir (Danişmend, 1972, s. 467-468; Özcan, 1988, s. 263-264; Uzunçarşılı, 2009, s. 514). 1690 yılında Niş, Vidin, Semendire ve Belgrad başta olmak üzere bir dizi kale ve palanka yeniden ele geçirilmiştir (Kiel, Niş, 1988, s. 148; Özcan, 1988, s. 264; Danişmend, 1972, s. 469-470). 1691 yılı yine seferle geçmiş olup o yılın en önemli olayı Osmanlı yenilgisi ile sonuçlanan Salankamen Muharebesidir (Danişmend, 1972, s. 472). 1692 yılında Osmanlı ordusu cephede olmakla birlikte Belgrad'da hareketsiz kalmıştır. Oysa Habsburglar Lipova ve Varat'ı ele geçirmişlerdi (Jorga, 2017, s. 240; Danişmend, 1972, s. 473; Uzunçarşılı, 2009, s. 551). 1693 yılında Osmanlılar, Erdel yönünde harekete geçmişler ancak Habsburgların Belgrad'ı kuşatmaları üzerine dikkatlerini Belgrad'a çevirmişlerdi. Başarısız kuşatma neticesinde Habsburglar geri çekilmişlerdir (Uzunçarşılı, 2009, s. 553; Danişmend, 1972, s. 474-475; Zinkeisen, 2011, s. 106). Bu şekilde 1693 yılında Osmanlı – Habsburg cephesinde savaşın dengelendiği söylenebilir.

Vakı'at-ı Ruz-merre'de Yer Alan Fiyatlara Dair Bilgiler

Kroniklerde fiyatlara dair veriler bir düzen ve kalıp arz etmese de, kronikler diğer resmi evraklardan daha geniş bilgiler içermektedir. Örneğin arşiv evrakına veya kadı sicillerine yansıyan bir verginin arka planı hakkında bu belgeler sınırlı bilgi sunmaktadır. Ancak Üsküdarî Abdullah Efendi, bir mali yükümlülüğe salt bir maliye bürokratu gibi değil aynı zamanda sefer meşakkatine katılan bir asker gibi bazen de bu vergiye katlanan reaya gibi bakabilmekte en azından bu mali olayın farklı veçhelerini aktarabilmektedir.

Dört ciltlik eserin içinde toplam 192 adet fiyat verisinden istifade edilmiştir.³ Bunların bazıları yoğunluk kesbetmekte olup bazıları ise arızı bir görünüm arz etmektedir. Bu ürünleri dört gruba ayırmak mümkündür. Bunlar; hayvan yemi (arpa, ot, saman), canlı hayvan (bargir, camus⁴, deve, katır, koyun, gâv⁵), gıda ürünleri (buğday, pirinç, un, ekme, et, kahve, kiraz, peksimet, peynir, yağ), yakacak ve diğer malzeme (kınıb, kömür, kütük, odun) gruplarından oluşmaktadır. Veriler içerisinde bazı istisnai durumlar göze çarpmaktadır. Aslında ne kiraz askerinin temel iâşesidir ne de kınıb – kiraz kadar olmasa da – sıkça rastlanan bir malzemedir. Ancak hem çalışmanın objektifliğini korumak hem de veri kaybı yaşamamak adına verilerin içerisinde dahil edilmiştir. Yukarıda gruplandırılan sepetlerin 192 veri içindeki yüzdesel dağılımı aşağıdaki gibidir.

Grafik 1. Vakı'at-ı Ruz-Merre'de Fiyatları Yer Alan Ürün Gruplarının Yüzdesel Dağılımı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Afyoncu, Vakı'at-ı Ruz-merre III, 2017; Ak, 2017)

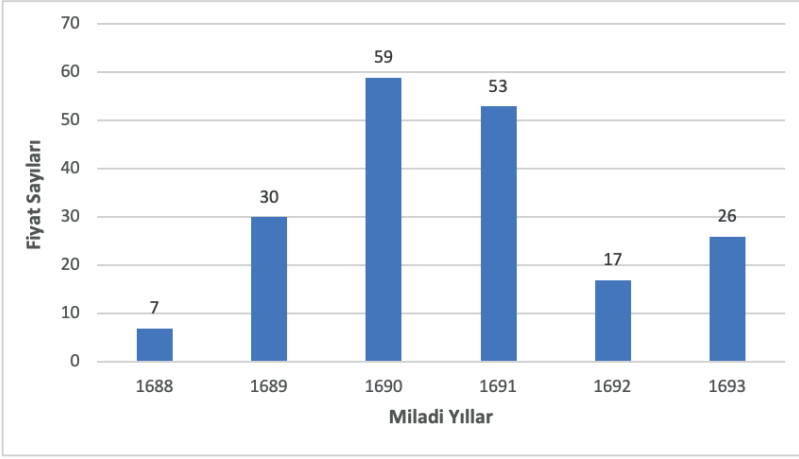
³ Bazı kayıtlar aynı olayın farklı merhalelerine ait olduğundan mükerrer fiyatlar tekrar kaydedilmemiştir. Ayrıca gözden kaçan bazı fiyatların olması da mümkündür, bu ihtimal de burada anılmamıştır.

⁴ Camus; manda (Şemseddin Sami, 2004, s. 466).

⁵ Gâv: sığır, öküz (Alkım, ve diğerleri, 2014, s. 386).

Grafik 1'de görüldüğü üzere gıda ürünlerine dair veri ilk sırada yer almaktadır. Ardından hayvan yemi olan arpa, ot ve saman fiyatları gelmektedir. En az canlı hayvan, yakacak ve diğer mühimmatın fiyatına dair bilgi bulunmaktadır. Ürün bazında ise zirveyi arpa, buğday, et ve una dair fiyat verileri oluşturmaktadır. Aşağıda bu ürünlerin fiyatlarının yıllara göre dağılımı yer almaktadır.

Grafik 2. Vâkı'ât-ı Rûz-Merre'de Fiyatları Yer Alan Ürünlerin Miladi Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Afyoncu, Vâkı'ât-ı Rûz-merre III, 2017; Ak, 2017)

1688-1689 yılları Osmanlılar için başarısız II. Viyana Kuşatmasını takip eden yıllar boyunca süren savaşlar içinde en kötü yıllardır. Habsburg kuvvetleri Niş ve Vidin'i dahi ele geçirip Macar hudutlarının ötesinde Balkanlarda büyük tehdit oluşturur hale gelmişlerdi. Ancak sadaretin el değiştirmesi ile Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın savaşı devam ettirme arzusu ve bu yönde devleti ve orduyu yeniden ayağa kaldırma çabaları ile Osmanlılar, 1690 yılı ile daha aktif, savunmadan saldırıya geçen bir stratejiyi benimsemişlerdi. 1690 ve 1691 yılları sadrazamın bizzat ordunun başında sefere çıktığı yıllar olması sebebiyle daha kalabalık orduların kurulduğu ve bu ordunun iâşe, ibade, teçhizat ve mühimmat ihtiyaçlarının doruğa ulaştığı yıllardır. Bu anlamda ordunun mevcudu, hareket ve aktivite yoğunluğunun fiyat verisine de yansıtıldığı düşünülmektedir.

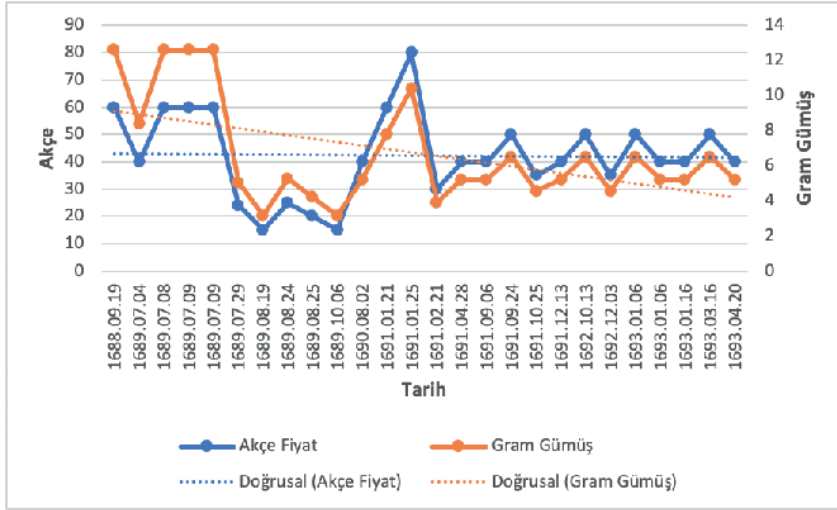
Fiyatların hepsinin sefer dönemine ait olup olmadığı önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Bu soruyu basitleştirmek adına Ruz-ı Kasım günleri yani kış günleri sefere hazırlık, Ruz-ı Hızır günleri de yani bahar ve yaz günleri de aktif sefer mevsimi olarak sayılmıştır. 6 Mayıs'tan 8 Kasım'a kadar olan 186 günü Hızır Günleri, 8 Kasım'dan da 6 Mayıs'a kadar geçen 179 günü de Kasım Günleri olarak hesaplandığında; 192 fiyat verisinin 122'si sefer mevsimine yani Hızır Günleri'ne, 70'i de Kasım Günleri'ne denk düşmektedir (Ocak, 1988, s. 313). Oransal olarak bakıldığında bu fiyat verilerinin %63,5'i aktif sefer günlerinde %36,5'i da sefer sonrası veya sonraki seferin öncesi döneme tekabül etmektedir. Bu itibarla elde edilen çoğunluğunun sefer zamanına ait olduğu anlaşılmaktadır.

Ürünler ve fiyatları hakkında ayrıntıya girmeden önce bu çalışmada izlenen metot hakkında da bilgi verilmelidir. Öncelikle eserdeki fiyat bilgileri çoğu zaman akçe olsa da kimi zaman mangır, para, kuruş, zolota, altın gibi para cinslerinden de söz edilmiştir. Para tarihini ilgilendiren bu mevzular, diğer konularla birlikte başka bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada tüm fiyatlar akçe birimi üzerinden standartlaştırılmıştır. Eğer eserde doğrudan farklı bir para biriminin akçe cinsinden karşılığı verilmişse buna sadık kalınmıştır. Ayrıca dört yılı aşkın bu süre içinde nispi olarak fazla verisi bulunan ürünlerin fiyatları gram gümüş cinsinden de gösterilmiştir.⁶

Hayvan Yemi Fiyatları

İlk olarak hayvan yemi olarak kullanılan arpa, ot ve samana ait verilerden başlamak gerekirse; arpanın büyük çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ot ve samana ait az sayıda fiyat bilgisi bulunmaktadır. Bu ürünlerin birbirleri yerine ikame edilebilir olduğu ancak bu duruma zaruri hallerde başvurulduğu anlaşılmaktadır (Ahıskalı, 2017, s. 27). Arpanın kile/akçe ve gram gümüş cinsinden fiyat verileri aşağıdaki gibidir.

Grafik 3. Bir Kile Arpanın Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Afyoncu, Vakı'at-ı Rüz-merre III, 2017; Ak, 2017)

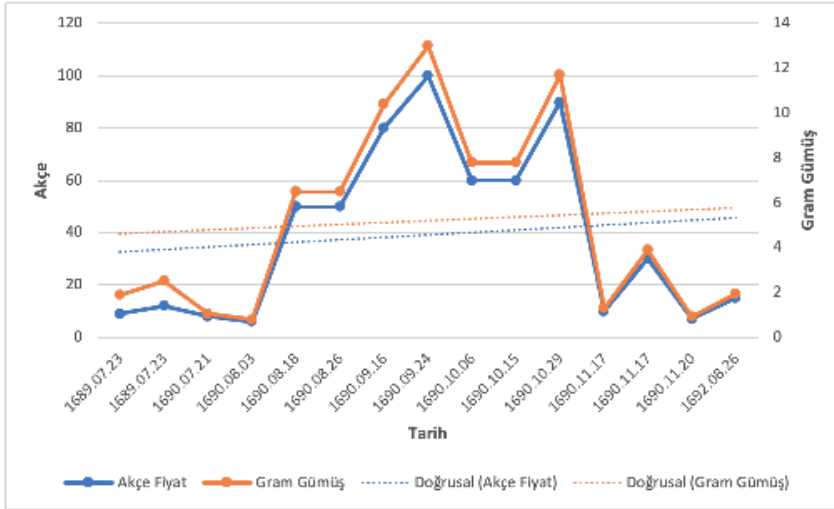
⁶ Çalışmaya konu tarih aralığında akçenin gram gümüş cinsinden içeriği aşağıdaki gibidir (Pamuk, İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998), 2000, s. 14).

Yıl	Akçenin Gümüş İçeriği (Gram)
1688	0,21
1689	0,21
1690	0,13
1691	0,13
1692	0,13
1693	0,13

Arpanın kile cinsinden ortalama fiyatı yaklaşık 42,27 akçedir. Medyan değeri ise 40 akçedir. Ayrıca fiyatlar 15-80 akçe arasında değişmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 5,33'tür. Gram gümüş cinsinden bakıldığında ortalama 6,66-gram gümüş olup fiyat yelpazesi 3,15-12,6-gram gümüş arasında değişmektedir. Medyan değeri ise 5,2-gram gümüş'tür. Fiyatların gram gümüş olarak azami değerinin asgari değere oranı 4'tür. 29 Temmuz 1689 tarihli kayıta yazar Sofya'da bulunmakla birlikte Edirne'de zahire bolluğundan ve fiyatların ucuzluğundan bahsetmiştir (Doğan, 2017, s. 129). 19 Ağustos 1689 tarihli kaydında kilesi 15 akçe olan arpa alımının Eflak'tan yapılması ilginç görünmektedir. Meblağ da Eflak cizyesinden karşılanmıştır. İlk bakışta en düşük fiyatın Eflak'tan yapılan alıma dair olması, tabii bir devlete düşük bir fiyat dikte edilmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. Ancak yakın zamanda 6 Ekim 1689 tarihinde Filibe'den tedarik edilen arpanın kilesi de 15 akçe olarak kaydedildiği dikkate alındığında bu fiyatın bahsedilen dönemde ve bölgede ürünün bolluğundan kaynaklandığı ileri sürülebilir. (Doğan, 2017, s. 153, 177). Yazar, 25 Ocak 1691 tarihli kaydında İstanbul'da arpanın kilesinin 60 akçeden satıldığını ancak muhtemirlerin⁷ tamah etmesi sonucu fiyat artışından söz etmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 137). 1691 Şubat ayında ise gelecek bahardaki sefer için lazım olan arpanın bedeli Tuna Nehri'ne yakın kazalardan 4 kilesi 1 kuruş olacak şekilde tahsil edilmesi buyurulmuştur.

Vâkı'at-ı Rûz-merre'de "alîk" kelimesinin kullanımı bir ağırlık birimi olduğuna işaret etmektedir. Ancak sözlük anlamında hayvan yemi anlamı bulunmakla, arpadan farklı bir ürün gibi anlaşılmaktadır (Yılmaz F. , Osmanlı Tarih Sözlüğü, 2017, s. 29). Her iki durumda da fiyatların ayrı bir şekilde gösterilmesi faydalı olacaktır.

Grafik 4. Bir Alik Arpanın Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Afyoncu, Vâkı'at-ı Rûz-merre III, 2017)

⁷ Muhtemir: Karaborsacı, vurguncu, istifçi (Alkim, ve diğerleri, 2014, s. 793).

Grafik 4'te görüldüğü üzere alik cinsinden arpa fiyatları 2 para⁸ ile 100 akçe arasında değişmektedir. Alik cinsinden ortalama 39 akçedir. Medyan değeri 30 akçedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 16,7'dir. En yüksek fiyatlar 1690 yılına aittir. 1690 yılı Ağustos-Ekim ayları arasında fiyatların yüksek seyretmesinin nedenlerini yazar; işgal altında kalan yerler, ürün tedarikinin aksaması, tüccarların malı saklayıp yüksek fiyata satma eğilimleri olarak göstermektedir (Doğan, 2017, s. 379, 385, 414, 415, 423; Ahıskalı, 2017, s. 27, 46, 65). Alik üzerinden bir fiyat verisi de Anadolu'dan gelmektedir. Bu fiyat, tüm bu verinin içine dahil edilmemiştir. Çünkü bolluğu ve ucuzluğu örneklendiren bu kayıt trendi oldukça bozmaktadır, ama farklı bir gerçeklik sunması açısından önemlidir. Yazar, Sivas-Bolu arasındaki menzillerde fiyatların ucuzluğu ve ürünlerin bolluğundan bahsederken bu örneği vermiştir. Arpanın aliki bu kayıta 3 mangır⁹ olarak belirtilmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 322)¹⁰. Arpanın alik fiyatı gram gümüş olarak değerlendirildiğinde 0,78-gram gümüş ile 13-gram gümüş arasında değişen bu fiyatların ortalaması 5,2-gram gümüştür. Medyan değeri 3,9-gram gümüştür. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 16,7'dir. Gram gümüş cinsinden veriler aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Arpanın ölçü biriminin yem olarak verildiği üç kayıt mevcuttur. 9 Temmuz 1689 tarihinde 8-9 para, 17 Ağustos 1691 tarihinde 7-8 yemi 1 kuruşa, 8 Eylül 1692 tarihinde 8 yemi 1 kuruşa olmak üzere alıcı bulmuştur. Sözlük anlamından hareketle "alığ" ile "yem" in ölçü birimi olarak aynı olma ihtimali de vardır. Ancak kesin bir sonuca varılamamıştır. Ayrıca bu fiyatlar yem-alık-kile arasında bir oran saptanamadığı için karşılaştırılamamıştır, bu yüzden arpanın mutlak en yüksek ya da en düşük fiyata sahip olduğu tarih belirlenememiştir. Yem cinsinden fiyatların devletin bazı merkezlerden toplu halde alım yaptığı fiyatlar olmadığı anlaşılmaktadır. Bu fiyatlar ordu pazarında¹¹ alıcı ve satıcının bir araya geldiği aksak da olsa piyasa mekanizması dahilinde oluşan fiyatlardır. Yazar bu üç kaydın hepsinde fiyat artışlarının aşırılığında bahsetmekte, birinde arpacı tairesinin fırsat bilip arpayı saklayarak yüksek fiyattan sattığını bildirmektedir (Doğan, 2017, s. 108; Ahıskalı, 2017, s. 344; Afyoncu, Vakı'at-ı Rûz-merre III, 2017, s. 344).

Bir kayıta da arpanın ölçü birimi şinik olarak gösterilmiştir. 4 Kasım 1690 tarihine ait bu kayıta ordu hareket halindedir. Semendire civarında, Morava Köprüsü'nün yıkılması sonucu ordunun karşıya geçmesi uzamış ve ordunun bekleme süresi olağandan uzun sürmüştür. Bu bekleme sonucunda arpanın şiniği 40 akçeden alınır satılır iken 100 akçeye çıkmıştır. Şiniğin kilenin dörtte biri olduğu düşünüldüğünde, arpanın kilesi 160 akçeden 400 akçeye çıkmıştır. Arpanın kilesine dair yukarıdaki fiyatlar incelendiğinde 400 akçenin, en yüksek fiyatın bile iki katına eşit olduğu görülmektedir (Ahıskalı, 2017, s. 73; Kallek, Şinik, 1988, s. 169). Anlaşılan o ki devlet eli ile tedarik edilen arpa fiyatı ile ordu pazarında gerçekleşen fiyat arasında oldukça fark bulunmaktadır.

⁸ Bu çalışmaya konu eserde pâre olarak geçmektedir, ancak bu yazıda literatürdeki yaygın kullanımı olan para tercih edilmiştir.

⁹ Bu çalışmaya konu eserde mankur olarak geçmektedir, ancak bu yazıda literatürdeki yaygın kullanımı olan mangır tercih edilmiştir.

¹⁰ ... Sivas'dan nefis-i kasaba-i Bolı'ya gelince menâzilde lahm-ı ganemin gâyet a'lâsının kıyyesi on iki mankûra râygân ve firâvân ve arpanın aliki üçer mankûra ve yüzer dirhem hâssü'l-hâss nânın ikisi bir mankûra firâvân ve ganimet ve İstanbul kilesi hâs hmta birer rubâ ve mankûr ile otuzar mankûra akreb pâzârlarda mübâlağa ile râygân ve firâvân alana minnet bey' ü şirâda sâ'ir nev' akçadan mankûra i'tibâr ziyâde. Ammâ ki, Bolı'ya dâhil olduk, ahvâl-i âlem bir gayrı gûne olduğun ma'lûm idindik. Gerek lahm ve gerek nân ve gerek arpa yukarı semtlerden iki üç kat izdiyâd üzere.

¹¹ Ordu pazarı dendiğinde kaynaklar, nakdi ve ayni, narh üzerinden mali bir yükümlülüğe ve düzenli bir esnaf örgütlenmesine işaret etmektedir (Çelik B. , 2002, s. 98-99, 192-193; Çelik Ş. , 1988, s. 370). Ancak bu makaleye konu eserden anlaşılan ordu pazarının girişimcilğe açık daha dinamik bir yapısı olduğudur.

Arpaya dair bir husus da mahlut ve has arpa olmak üzere iki çeşit arpadan bahsedilmiştir. Has arpanın içinde arpadan başka bir ürün bulunmaz iken mahlut arpaya değerini düşürecek başka ürünler katıldığı anlaşılmaktadır. Mahlut arpanın aliki 3 para, has arpanın aliki ise 4 paradır (Doğan, 2017, s. 123). Arpaya dair fiyatlar Hayrabolu, Edirne, Niş, Sofya, Filibe, Rusçuk, Vidin, Semendire, Belgrad ve sair çoğu Tuna Havzası'na dahil kazalardan oluşmaktadır. Arpanın fiyatları aşırı arttığı ve yokluğunda hayvanların kuru ot ile beslendikleri anlaşılmaktadır (Ahıskalı, 2017, s. 27).

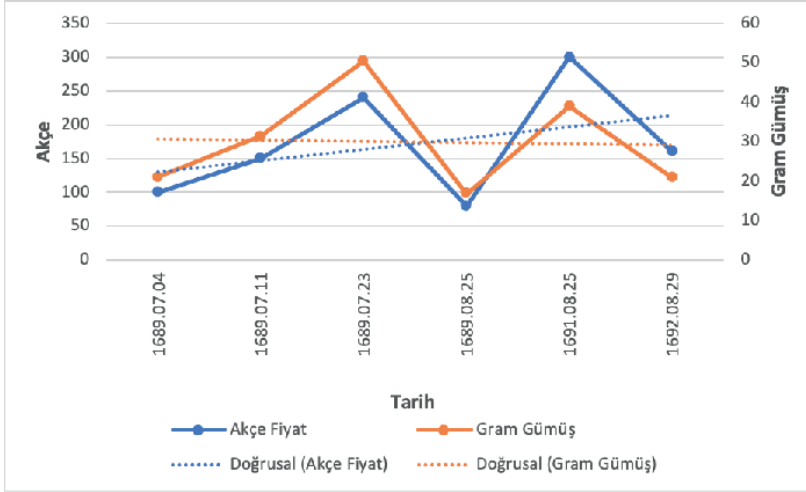
Sofya tarafından orduya gitmekte olan, içinde ordu pazarbaşısının mallarının da bulunduğu arabalar Niş civarında iken haydut ve eşkıyalar tarafından yağmalanmışlar bundan dolayı da ordu pazarında fiyatlar yükselmiştir. Ancak anlaşılıyor ki bu gibi haberlerin yayılması ordu pazarındaki tüccarın mali ihtifaya çekmesi¹² ve daha yüksek fiyattan satması için yeterlidir (Doğan, 2017, s. 379). Müellif gerek nehirden gerek karadan orduya zahire ulaştırıldığında genelde fiyatlarda düşüş gözlemlendiğini kaydetmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 84, 86). 1690 sefer yılının dönüşünde ordu Vidin'e ulaştığında yazar normal şartlarda Vidin'e ulaşıldığında zahirenin bol olmasının beklenmesi gerektiğini ancak bu sefer "*bazergan, manav ve muhtekir*" taifesinin gemilerle Vidin'e inen zahireyi satın alıp sakladıklarını kaydetmiştir. Bu yüzden birkaç kalem mal haricinde pahalılık ve yokluk devam etmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 94).

Hayvan yemi kategorisinde bir başka ürün de ottur. Otun ölçü birimi araba olarak geçmektedir. Otun arabası 80 ila 300 akçe arası değişmektedir. Gram gümüş cinsinden ise bu değerler 16,8 – 50,4-gram gümüş arasındadır. Ancak arabaların kapasite itibarıyla eşit olmadıkları anlaşılmaktadır. Bir arabanın aldığı ot miktarı 100 ila 200 okka¹³ arasında değişmektedir. Buradan hareketle okka başına ot fiyatı hesaplandığında bu değerler 0,5 akçe ile 2,4 akçe arasındadır. Her kayıтта bir arabanın ne kadar ot taşıdığı bilgisi yer almamaktadır. Gram akçe olarak bakıldığında otun okkası 0,1-gram ila 0,5 gram gümüşe denk gelmektedir. Aşağıdaki grafiklerde ot fiyatlarına dair bilgi bulunmaktadır. Ayrıca bir kayıтта taze ot geçmektedir, böylece taze ot – kuru ot ayrımı olduğu anlaşılmaktadır. (Doğan, 2017, s. 100, 109, 123, 157; Ahıskalı, 2017, s. 353; Afyoncu, Vâkı'ât-ı Rûz-merre III, 2017, s. 334-335).

¹² İhtifa: Saklama (Alkim, ve diğerleri, 2014, s. 520).

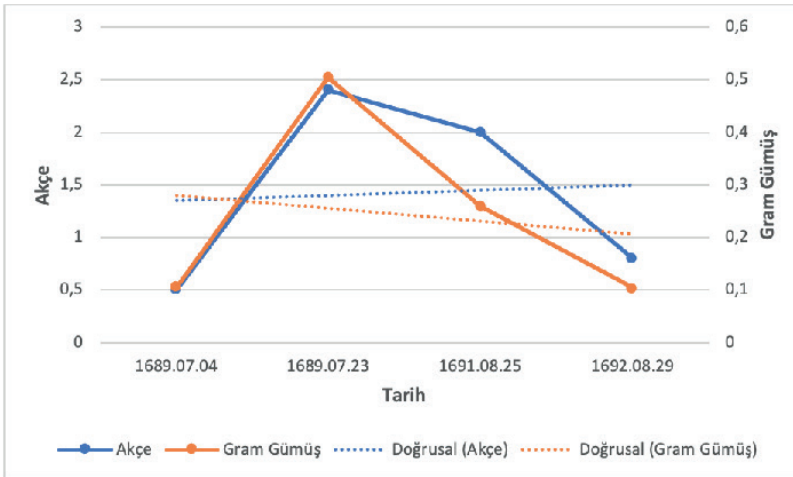
¹³ Bir ağırlık birimi olarak yaklaşık 1282 grama denk gelen okka; vakiyye ve kiyye ile aynı anlamda olup gerek Vâkı'ât-ı Rûz-merre, gerek istifade edilen diğer eserlerdeki farklı kullanımlar bu makalede okka olarak tek tiplendirilmiştir (Kallek, Okka, 1988, s. 338).

Grafik 5. Bir Araba Otun Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Afyoncu, Vakı'at-ı Rüz-merre III, 2017)

Grafik 6. Bir Okka Otun Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

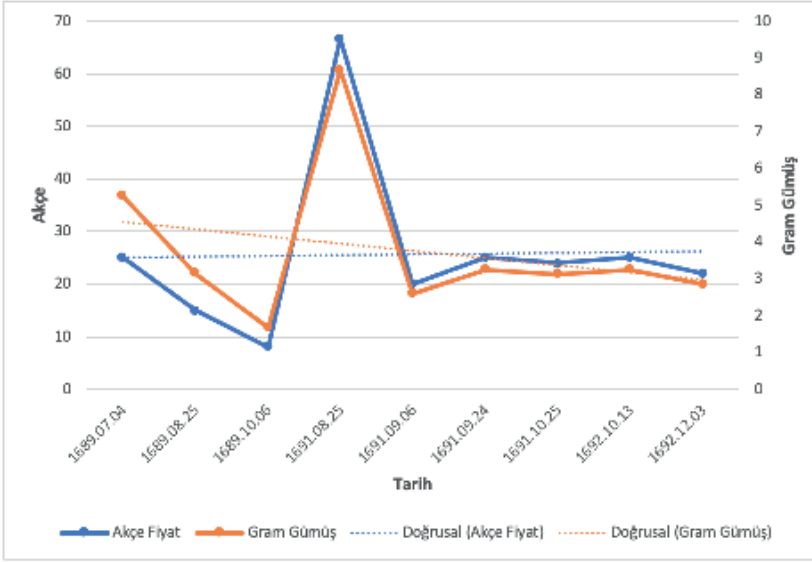

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Afyoncu, Vakı'at-ı Rüz-merre III, 2017)

Hayvan yemi kategorisindeki son ürün samandır. Her kayıttta samanın ölçü birimi olarak kantar geçmektedir. Ancak bir kayıttta arabasının 200 akçe olduğu, arabanın da üç kantara denk geldiği belirtilmiştir. Aşağıdaki grafikte bu şekilde bir kantar samanının akçe ve gram gümüş cinsinden fiyatları hazırlanmıştır. Samanın bir kantarı 8 – 67 akçe arasında değişmektedir. Toplam dokuz adet verinin ortalaması 25,63 akçedir. Medyan değeri ise 24 akçe-

dir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 8,33'tür. Gram gümüş olarak değerlendirildiğinde fiyatlar 1,68 – 8,67-gram arasında değişmektedir. Ortalama değer 3,76-gram gümüştür. Medyan ise 3,15 gramdır. Fiyatların gram gümüş olarak azami değerinin asgari değere oranı 5,16'dır. Yem fiyatlarına dair veri aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Grafik 7. Bir Kantar Samanın Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Afyoncu, Vâkı'ât-ı Rûz-merre III, 2017; Ak, 2017)

Canlı Hayvan Fiyatları

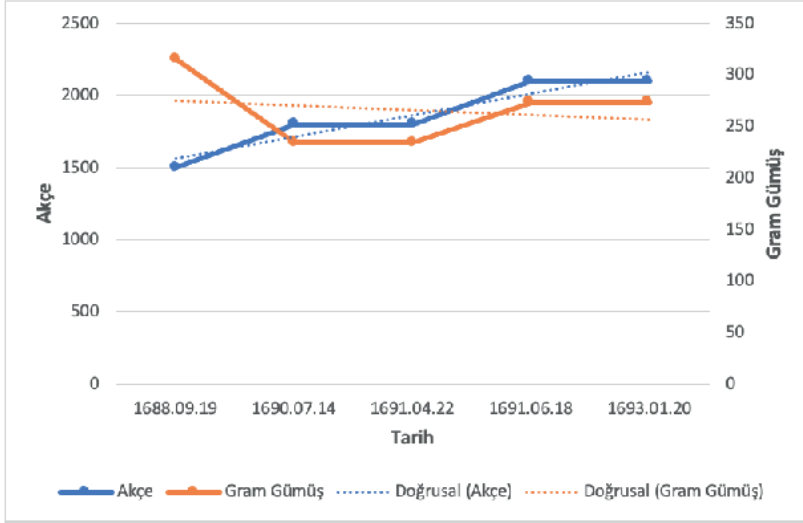
Bu gruba dair fiyat bilgisi önceki gruba göre oldukça azdır. İlk olarak at (bargir) fiyatlarına değinilecektir. 19 Eylül 1688 tarihine ait kayıta yer alan at fiyatı bedel şeklindedir. Yeniçeri ocağı, top arabaları ve İstabl-ı amire için her biri 1.500 akçeden olmak üzere üç bin at alınması için ferman verilmiştir. Ancak mübaşirler istenilen nitelikte at için gereken meblağın 50-60 kuruş bedel tespit etmişlerdir. Bu tutar bedel-i iştirâ¹⁴ olarak halktan talep edilmiştir. Ancak halk fakir olduğunu arz edip bu meblağı karşılayamayacaklarını bildirince yükümlülükleri 30 kuruş olarak düzenlenmiştir (Doğan, 2017, s. 51-52). Burada verginin miktarının belirlenmesinde piyasa fiyatları kadar vergi yükümlülerinin taleplerinin de dikkate

¹⁴ Osmanlılar ordununun ihtiyacı olan zahireyi nüzul ve sürsat yükümlülükleri ile karşılamaya çalışırdı. Yeterli olunmadığı noktada devlet, belirlediği miktarda zahireyi piyasa fiyatından satın alırdı. 1683 yılını takip eden süreçte hem vergiye konu maddelerin kapsamının canlı hayvanları kapsayacak şekilde genişlediği hem de bu yükümlülüğün bedel formunu alarak nakdileştiği düşünülmektedir (Tabakoğlu, 2016, s. 372-373).

alınması önem arz etmektedir. 1692 yılında top arabaları için alınan 72 adet atın her birine 25'er kuruş ödenmiştir (Ak, 2017, s. 76). 1692 yılında da İstanbul ve Silivri menzillerindeki atların sürekli sefer ve savaş halinin devam etmesi nedeniyle çoğunun helak olması nedeniyle menzil atlarına ihtiyaç duyulmuştur. 80 adet at bahası 33'er kuruştan hesaplanmıştır (Ak, 2017, s. 348-350). Bu fiyatları, başka bir kaynaktaki fiyatlarla karşılaştırmak gerekirse; İstanbul kadı sicilleri kayıtlarında aynı döneme ait bazı at fiyatları bu karşılaştırma için imkân sunmaktadır. 1688-1689 yıllarına ait İstanbul kadı sicillerinin 20 numaralı sicilinde alışveriş ve borç-alacak ilişkilerinden doğan bazı at fiyatlarına ulaşmak mümkündür. Beş adet fiyat verisinde fiyatlar 13,5 – 47,5 kuruş arasında değişmektedir. Ortalamaları alındığında 30,1 kuruş bulunmaktadır (Yılmaz C. , İstanbul Mahkemesi 20 Numaralı Sicil, 2019, s. 57, 117, 182, 183, 258, 259, 270, 271). Bunlara 1691 yılına ait 54 numaralı sicil eklendiğinde yedi adet fiyat verisi daha eklenebilir. Bu fiyatlar da 13 – 40 kuruş arasında değişmektedir. Bunların ortalaması da 26,3 kuruş çıkmaktadır (Yılmaz C. , Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil, 2011, s. 108, 109, 152, 165, 166, 178, 179, 258, 275, 276, 285, 286). Tüm 12 verinin ortalaması da 27,9 kuruştur. 1688-1693 yıllarını kapsayan Vakı'at-ı Rûz-merre'deki at fiyatlarının ortalaması ise 30,1 kuruştur. Yakın değerler çıksa da bu denli az veri ile genel tespitlerde bulunmak hatalı olacaktır.¹⁵

Ordunun ihtiyaç duyduğu hayvanlardan birisi de taşımacılık ve nakliye için kullanılan mandadır. Eserdeki mandaların Balkanlardan tedarik edildiği anlaşılmaktadır. Topların, köprü tonbazlarının taşınması için kullanılan mandalar, Tekirdağ, Niğbolu, Zıstovi, Tirnova, Silistre, Rusçuk ve Varna gibi Balkan şehirlerinden tedarik edilmiştir. Manda fiyatları 1.500 ila 2.100 akçe arasında değişmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 1,4'tür. Ortalama fiyat 1.860 akçedir, medyan ise 1.800 akçedir. Gram gümüşte ise fiyatlar 234 – 315-gram arasında değişmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 1,34'tür. 1688 yılına ait 1.500 akçe fiyat nominal fiyatlar üzerinden minimum fiyat olsa da, gram gümüş cinsinden reelleştirildiğinde tüm fiyatlar içinde en yüksek seviyeyi temsil eder. Gram gümüş üzerinden ortalama fiyat 265,8-gram gümüş olup medyan 273-gram gümüştür. Akçe cinsinden manda fiyatlarını gösterir grafik aşağıdaki gibidir. Gerek akçe cinsinden nominal fiyatlar gerekse gram gümüş cinsinden reel fiyatlar göreceli istikrarlı görünmektedir.

¹⁵ Gerek Vakı'at-ı Rûz-merre'de gerekse kadı sicillerindeki fiyatlarda bazı fiyatlar birden fazla atın birim fiyatı olarak hesaplanmıştır. Maalesef tüm alımların sayısı belirtilmediği için sanki tüm fiyatlar tek bir at üzerinden gerçekleşmiş gibi hesaplanmıştır. Bu muhakkak ki matematiksel bir hata doğuracaktır ancak farklı kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda tutarlı bir hatadır.

Grafik 8. Bir Mandanın Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Ak, 2017)

Deve fiyatı ile ilgili tek bir yerde bahis geçmektedir. Yine sefer için “*Türkmenân-ı Dânişmendlü ve Bozulus ve Likvanik Ve Yeniil ve Haleb ve Adana Türkmânlarından*” her katırı 6 deveden oluşan 150 katır deve tedarik edilmiştir. Rahtıyla¹⁶ birlikte her katır 250 kuruş olduğuna göre her deve yaklaşık 41,67 kuruş değerinde olmalıdır (Doğan, 2017, s. 50). Yine aynı kayıttaki katır fiyatı yer almaktadır. “*Kângırı ve Karahisâr-ı Sâhib ve Hamîdili ve Kütahiyye ve Alâ'iyye ve Bolı sancaklarından*” 500 katır satın alınmıştır. Her 5 katır bir katır oluşturmakla birlikte yine rahtı dahil olmak üzere her katır 33 kuruş değerindedir (Doğan, 2017, s. 50).

Koyun fiyatları az veriye dayansa da nominal fiyatlar üzerinden istikrarlı görünmektedir. 1688 yılında iştirâ bedeli olarak “*Vize ve Çirmen ve Gelibolı sancakları umûmen ve Paşa Sancağı'nın bazı kazaları minvâl-i meşrûh üzere miriden gayri*” 1,5 kuruş alınmıştır (Doğan, 2017, s. 50-51). Bir kuruş yüz yirmi akçeden hesaplandığında bu miktar 180 akçedir (Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, 2012, s. 152). 1690 ve 1691 yıllarına ait kayıtlarda Balkan şehirlerinden 170 akçeye satın alındığı kaydedilmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 87, 163, 362).

1693 yılında sefer için Belgrad'a nakledilen sığır fiyatları da farklılık göstermektedir. Bihlişte, Piriştine, Karadağ, Samakov, Filibe, Tatarpazarı, Delvine, İlbasan, Draç'tan nakledilen sığırların her biri için 360 akçe ödenmiştir. 120 akçe üzerinden 3 kuruş olduğu anlaşılmaktadır (Ak, 2017, s. 152-156). Menlik, Çağlayık, Yenice-i Karasu, Zihne, Timurhisarı, Nev-

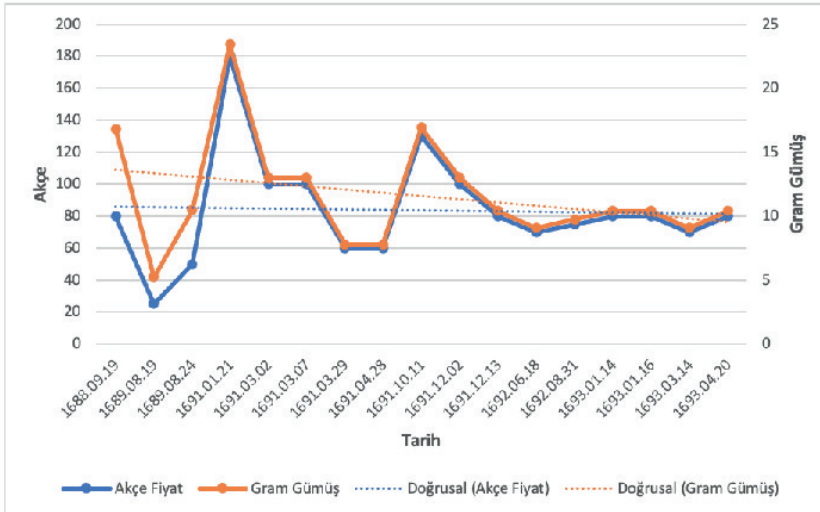
¹⁶ Eyer takımı (Yılmaz F., Osmanlı Tarih Sözlüğü, 2017).

rekop, Dırama, Siroz, Manastır, Hurpeşte, Pravişte, Bereketlü ve Selanik, Üsküp, Köstendil sancıkları ve bağlı kazalardan alınan sığırların adedine 6 kuruş ödenmiştir (Ak, 2017, s. 157-159). Silistre, Niğbolu, Tırhala, Eflak ve Boğdan'dan alınan sığırların da her adedi için 6 kuruş paha biçilmiştir (Ak, 2017, s. 195). Ancak Ocak ayına ait bu kayıttan 3 ay sonra Nisan ayında yine Boğdan'dan alınan sığırlar için fiyat 5 kuruş olarak gösterilmiştir (Ak, 2017, s. 327-328).

Gıda Ürünleri Fiyatları

Sıradaki ürün grubu askerin doğrudan veya dolaylı olarak tüketeceği gıda malzemelerinden oluşmaktadır İlk olarak buğdaydan bahsetmek gerekirse; buğdayın ölçü birimi kiledir. 2 Mart 1691 tarihli kayıttan üç tip kalitede buğdayın fiyatı verilmiştir; edna 80 akçe, vasat 100 akçe, ala 120 akçedir. Aşağıdaki grafikte vasat kalitede buğdayın fiyatı verilmiştir. Üç yıla yayılan verilerin içinde en düşük fiyat 19 Ağustos 1689 tarihli kayda göre Eflak'tan alınmıştır. Yukarıda arpa örneğinde de bu kayıttan bahsedilmiştir. Buğdayın kilesi 25 ila 180 akçe arasında değişmektedir. Azami değer in asgari değere oranı 7,2'dir. Ortalaması 83,5 akçe olup median değeri 80 akçedir. Gram gümüşte ise 5,25 – 23,4-gram arasında değişmektedir. Fiyatların gram gümüş olarak azami değerinin asgari değere oranı 4,5'tur. Ortalama değer 11,59 gram, median ise 10,4-gram gümüştür. Buğdaya dair fiyat verileri yine genelde Tuna hattından (Kili, Rusçuk, Silistre) ve imparatorluğun diğer bölgelerinden (Tırhala, Yanya, Sofya, İstanbul, Edirne) oluşmaktadır (Doğan, 2017, s. 46, 153, 156; Ahıskalı, 2017, s. 136, 174, 176, 201, 230-231; Afyoncu, Vakı'at-ı Rûz-merre III, 2017, s. 28, 57, 65, 298, 337; Ak, 2017, s. 178, 181, 267, 306-307). Bir diğer düşük fiyatlı kayıt da yine yukarıda bahsedilen Bolu'dan öteye fiyatların düşük olduğu verisine dayanmaktadır. Yazar Sivas'tan Bolu'ya menzillerdeki ucuzluğu anlattığı kayıttan buğdayın kilesinin değerini 30 mangır olarak kaydetmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 322). Bir kile buğdayın akçe ve gram gümüş üzerinden fiyatlarına dair grafikler aşağıda gösterilmiştir.

Grafik 9. Bir Kile Buğdayın Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

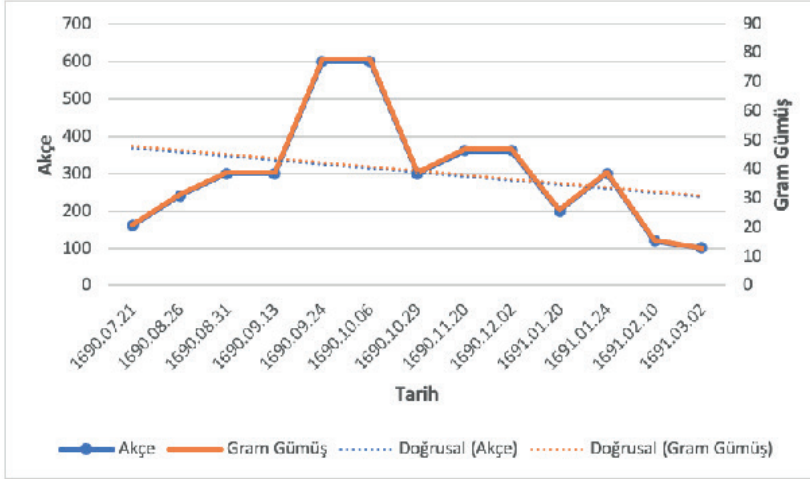

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Afyoncu, Vakı'at-ı Rûz-merre III, 2017; Ak, 2017)

Bu grupta bir diğer ürün olan pirincin ağırlık birimi genelde kile olarak öne çıksa da bazı kayıtlarda okka cinsinden de fiyatı verilmiştir. XVII. yüzyılda bir kile pirinç 10 okka kadardı (Kallek, Kile, 1988, s. 568). Pirinç fiyatları, İstanbul, Niş, Vidin, Hasanpaşa ve Belgrad taraflarından kaydedilmiştir. Pirincin fiyatı söz konusu olduğunda, akçe, para, kuruş ve altın para cinsleri saptanmaktadır. 1690 Temmuz ayında pirincin kilesini Filibe'de 150-160 hatta 180 akçeye satan vurgunculara karşı devlet 80 akçe narh uygulamıştır. Ancak bunun sonucu pirincin saklanması olmuştur (Doğan, 2017, s. 361). 1690 Ağustos ayında Filibe'de pirincin kilesi 1 kuruş iken ordu pazarında 2,5 kuruş değerindedir (Doğan, 2017, s. 391). 1690 kışı (Eylül-Aralık) pirincin fiyatı 300-600 akçe arasında değişmektedir. Bunda tüccarın malı saklayıp daha pahalıya satma motivasyonunun, talebin fazla olmasının, Tuna nehri üzerinde hala düşman işgali altında adalar olması nedeniyle nehirden zahire naklinin zora girmesinin, civar arazinin Tatarlar tarafından büyük ölçüde yağmalanmasının payı olduğu kaydedilmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 27, 65, 93, 107). Yazar, 1691 yılında İstanbul'daki fiyatları aktarırken bakır para deneyiminin tesirine de değinmiştir. Bu etkiyi "*Çün ki kalb mankurun ihtilâli beyne'n-nâs şeyyü' buldı, gerek zahîre ve gerek sâ'ir eşyânın bi'l-cümle kıymet ü bahâları izdiyâd bulup erbâb-ı muhtekir ve tâ'ife-i bâzergân cemî-i eşyâyı ihtifâyâ çeküp râygân bir nesne bulunmaz oldu.*" sözleriyle anlatmıştır (Ahıskalı, 2017, s. 135-136). Ancak tüccarlar, ürünlerini her zaman istedikleri fiyattan satamamışlardır. 1691 Şubat ayında Mısır'dan gelen gemiler ile pirinç fiyatları 1 kuruşa kadar düşmüştür, Üsküdarı Abdullah Efendi, vurguncuların pirincin kilesini 3 kuruşa satılır umuduyla saklayıp 2 kuruşa satmadıklarına pişman olduklarını kaydetmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 151). Mart ayında ise havaların düzelmesi ve iyi gitmesi ile Mısır'dan alay gemileri denilen şayka ve kalyonlar zahire getirmeye başlamış ve pirincin kilesinin fiyatı 100 akçeye kadar düşmüştür, müellifin deyimiyle muhtekirlerin devlet yıldızı batmıştır (Ahıskalı, 2017, s. 173-174). Fiyatlar akçe üzerinden hesaplanırken 1 altın 1689 yılına kadar 270 akçe, 1690 sonrası 300 akçe olarak değerlendirilmiştir (Doğan, 2017, s. 296; Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, 2012, s. 150).¹⁷ 1 kuruş da 120 akçe olarak hesaplanmıştır (Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, 2012, s. 178). Pirincin kilesi 100 ila 600 akçe arası değişmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 6'dır. Fiyatların ortalaması 303,08 akçedir. Medyan değeri ise 300 akçedir. Gram gümüşte ise fiyatlar 13 – 78-gram arasında değişmektedir. Dönemde akçenin içeriği değişmediği için minimum/maksimum oranı burada da 1'e 6'dır. Ortalama 39,4-gram gümüş olup medyan değeri 39 gramdır. Bir kile pirincin akçe üzerinden fiyatlarına dair grafik aşağıda gösterilmiştir. Veriler 1690 ve 1691 yıllarına ait olduğu ve bu dönemde paranın değerinde değişiklik olmadığı için akçe ve gram gümüş değerleri trend bakımından birebir örtüşmektedir.

¹⁷ ... şerifi ve Üngürüs altını nişânlândıktan sonra her bir şerifti altını ve Üngürüs altını ikişer-buçuk guruşa râyic olmak üzere fermân olunup ... (5 Şaban 1101 – 14 Mayıs 1690)

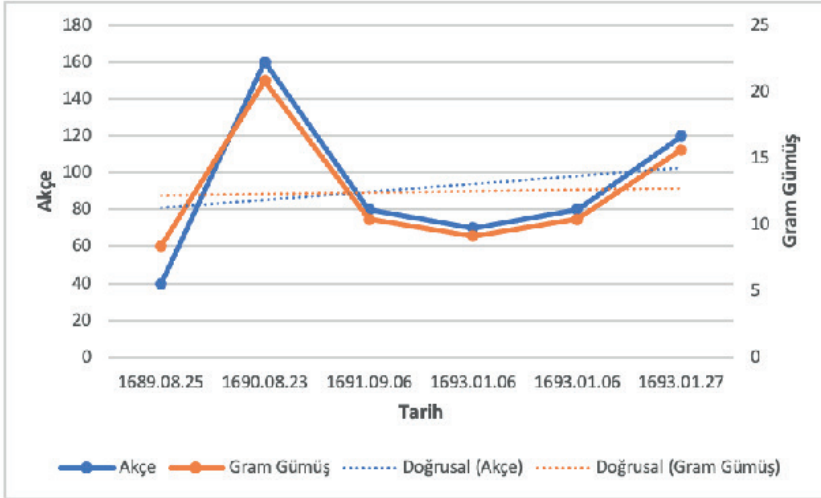
Grafik 10. Bir Kile Pirincin Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017)

Bu noktada küçük bir karşılaştırma yapılacaktır. Şevket Pamuk'un fiyatlar ile ilgili çalışmasında, 1690 yılında pirincin kile fiyatı vakıf defterlerine göre 60 akçe, narh defterlerine göre 157,5 akçedir. 1691 yılı narh defterlerine göre pirincin okka fiyatı 8 akçedir, buradan hareketle kilesinin 80 akçe olduğu hesaplanabilir (Pamuk, İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998), 2000, s. 118). Tüm bu rakamlar yukarıdaki değerle karşılaştırıldığında oldukça düşük görünmektedir.

Un fiyatları değerlendirildiğinde öncelikle kile ve okka olarak iki ağırlık birimi saptanmıştır. 1 kilenin 20 okkaya eşit olduğu hesabı üzerinden fiyatlar standartlaştırılabilir. Ancak bu şekilde okkadan çevrilen fiyatlar kile ile çok az benzerlik göstermektedir. Bunun nedeni de kile cinsinden fiyatların aslında ordu için yapılan genel alımlara ait olmasıdır. Hatta bazı durumlarda çeşitli bölgelerden İstabl-ı Amire için alım yapılmış ama ordu seferde olduğu için bir kısmı has ahırlara değil doğrudan orduya gönderilmiştir. Okka üzerinden verilen fiyatlar ise daha çok ordu pazarında arz ve talebin bir araya geldiği, piyasaya ait fiyatlardır. Bu yüzden un fiyatları kile ve okka olarak ayrı şekilde değerlendirilmiştir. Unun kilesi 40 ila 160 akçe arasında değişmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 4'tür. Fiyatların ortalaması 91,67 akçedir. Medyan değeri ise 80 akçedir. 1689 yılında unun kile fiyatının 40 akçe, 1690 yılında 160 akçe olması paranın içeriğinin değişmesi ile bir ölçüde açıklanabilir. 1689 yılından 1690 yılına akçe yaklaşık %40 oranında içeriğini kaybetmiştir. Sonraki yıllar için fiyat 80 akçe civarında seyretmiştir. Gram gümüş cinsinden fiyatlar ise 8,4 – 20,8-gram arasında değişmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 2,48'dir. Ortalama değer 12,45 gramdır, medyan ise 10,4 gramdır. Bir kile unun akçe ve gram gümüş üzerinden fiyatlarına dair grafik aşağıda gösterilmiştir.

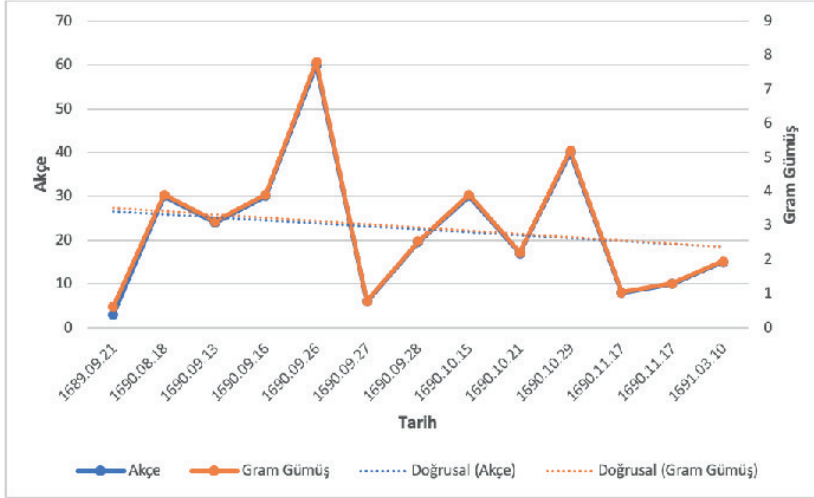
Grafik 11. Bir Kile Unun Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Ak, 2017)

Yine dönemin vakıf ve narh fiyatları ile karşılaştırmak gerekirse; 1689 yılında vakıf defterlerinde unun kilesi 91,8 akçe, 1690 yılında ise 73 akçedir. 1690 yılının narhına göre de unun kilesi 60 akçedir (Pamuk, İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998), 2000, s. 118). Bu veriye bakıldığında un fiyatlarının tağşişten etkilenmediği görülmektedir.

Unun okka fiyatı 3 ila 60 akçe arasında değişmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 20'dir. Ortalama fiyat 22,5 akçedir, medyan ise 19,5 akçedir. Gram gümüşte ise fiyatlar 0,63 – 7,8-gram arasında değişmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranında tağşişten kaynaklı bir düzeltme vardır, bu oran 12,38'dir. Ortalama fiyat 2,94-gram gümüş olup medyan 2,54-gram gümüştür.

Grafik 12. Bir Okka Unun Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

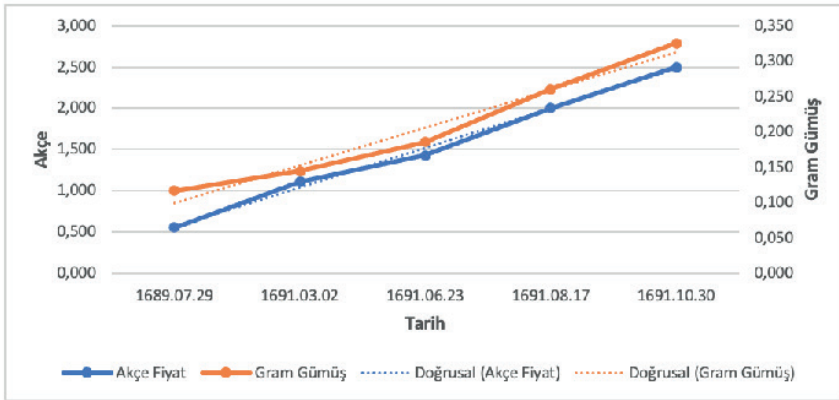
Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Ak, 2017)

Yazar, 1689 Eylül ayındaki bir kayıta Pazarbaşı El-Hac Hasan Efendi'den edindiği bilgiye dayanarak fiyatların yanı sıra başarısız bir girişimcilik örneği kaydetmiştir. Sofya'da, yazarın tabiriyle *ahmak bir cahil*, orduda unun okkasının 20 akçeden satıldığını duyarak Yanbolu'dan zahire getirmiştir. Oysa orduda her şeyin bol olduğu, bir okka unun fiyatının 1 para olduğu aktarılmıştır (Doğan, 2017, s. 169-170). 1690 yılı Eylül ayında unun okka cinsinden fiyatında dikkate değer bir dalgalanma vardır. Ayın 13'ünden 26'sına kadar istikrarlı bir şekilde fiyat artmaktadır. Unun okkası 8 paradan önce 10 paraya sonra 20 paraya kadar çıkmıştır. Yazar da bu duruma dikkat çekmiş ve satıcıların durumunu "*tüccâr ile muhtekirlerin bahtları müsâade üzere olup*" diye ifade etmiştir. Ancak bir gün önce okkası 20 para olan un bir gün sonra 2 paraya hatta 1 paraya alışverişe konu olmuştur. Bu konuda yazar gayet anlaşılır bir neden sunarak bu gizemi ortadan kaldırmıştır. Gaziler Semendire'yi ele geçirip yağmaladıklarında bol miktarda un ele geçirmişlerdir. Böylece unun fiyatı bir günde onda bire hatta yirmide bire düşmüştür. Ancak bu bolluk durumu fazla sürmemiş ertesi gün yine unun fiyatı artma eğilimine girmiş ve okkası 6,5 paraya çıkmıştır. En azından artış eğilimi bir süreliğine de olsa durmuş, 20 paradan 6,5 paraya düşerek 3te1 fiyata düşmüştür (Doğan, 2017, s. 412, 414, 427). Ancak unun fiyatı bu noktada da durmamıştır. Ekim ayındaki kayıtlardan, 15 ekimden 29 ekime kadar un fiyatlarının okkasını 9-10 paradan 40 akçeye kadar çıktığı anlaşılmaktadır. Yukarıda da sayılan; tüccarın %10'luk kârla yetinmemesi, nehir taşımacılığının askeri meselelerden ötürü aksaması, geri alınan yerlere reaya geri dönse bile çoğu yerin yağmalanmış olması bu durumun nedenleri arasındadır. Ancak yazarın, 21 Ekim 1690 tarihinde kaydettiği bir husus fiyat dalgalanmalarına ayrı bir bakış açısı sunmaktadır. Nüzul Emîni Ahmed Ağa'nın elinde un kalmayınca tüccardan almak durumunda kalmış, 10 bin okkalık bu alımında unun okkasını 17 akçeden satın almıştır ve bu şekilde ordudaki sekbanların ekmeleklerini pişirtip dağıtabilmiştir. Okkası 17 akçeden yapılan bu alım 9-10 paradan (27-30 akçeden) satılan un için bir düşüş olarak görünmektedir. Ancak bunda satışın perakende değil de toptan olmasının, alıcının devletin nüzul emîni olmasının etkisi olabilir. Buradaki asıl önemli husus nüzul emînin elinde un kalmadığı diğer tüccar

tarafından duyulduğunda aslında pazarda bol olan un saklanmış ve fiyatı bir hafta gibi bir sürede üç okkası bir kuruşa yani okkası 40 akçeye kadar yükselmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 46-47, 54-55, 65). 1690 kışının ilerleyen aylarında ve 1691 yılına ait kayıtlarda unun okka fiyatının daha itidalli seyrettiği anlaşılmaktadır. Bunun arkasında tedarik zincirinin düzelmesi, mal akışının sağlanması yatmaktadır (Ahıskalı, 2017, s. 84, 86, 178).

Ekmek fiyatlarından bahsetmek gerekirse, bu fiyatlar Edirne ve İstanbul'dan aktarılmıştır. Ekmeğin ağırlık birimi dirhemdir. Bu ağırlıklar 40 ila 180 dirhem (yaklaşık 128 – 577 gram) arasında değişmektedir (İnalçık, 1991, s. 24-26). Ekmek konusunda pahalılık kendini fiyat artışı olarak değil bir akçe karşılığında ekmeğin gramaj olarak düşmesi şeklinde göstermektedir. Bu durum da ekmeğin standart bir ağırlık ölçüsünün olmadığını akla getirmektedir. Bu yüzden 100 dirhem ekmeğin akçe fiyatı hesaplanmıştır. 1689 – 1691 arasındaki 5 farklı tarihteki bilgiye dayanarak 100 dirhemlik ekmeğin fiyat seyri aşağıdaki gibidir (Doğan, 2017, s. 129; Ahıskalı, 2017, s. 174, 285, 344; Afyoncu, Vâkı'at-ı Rûz-merre III, 2017, s. 39).

Grafik 13. Yüz Dirhem Ekmeğin Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Afyoncu, Vâkı'at-ı Rûz-merre III, 2017)

1689 yılından 1691 yılına gelindiğinde ekmeğin fiyatı iki katına çıkmış görünmektedir. 1689'da 180 dirhemlik ekmeğin 1 akçe iken 1691'de 90 dirhemlik ekmeğin 1 akçeye gelmektedir. Ancak arada geçen sürede akçe içindeki değerli maden oranının yaklaşık %40'ını kaybettiği için gerçek fiyat artışı hesaplandığında bu artış %23 oranındadır. Aşağıda gram gümüş cinsinden ekmeğin fiyatlarındaki artış gösterilmiştir.

1691 Mart ayından 1691 Ekim ayına kadar paranın içeriğinde değişiklik olmadığı için ekmeğin fiyatları hem nominal hem de reel olarak iki kattan fazla artmıştır. 1691 Mart ayındaki kayıttan 1684-5 yılında da ekmeğin 180 dirheminin 1 akçe olduğu öğrenilmektedir. Arada dalgalanma ihtimali olmakla birlikte 1684 yılından 1689 yılına kadar ekmeğin fiyatının aynı kaldığı görünmektedir (Doğan, 2017, s. 129; Ahıskalı, 2017, s. 174). 1691 Ekim ayındaki kayıttan 40 dirhem ekmeğin 1 akçeye satıldığı öğrenilmektedir ki yukarıdaki grafikte bu şekilde yansıtılmıştır. Ancak yine aynı kayıttan Edirne kadısının bu fiyata müdahale ettiği ve 50 dirhem ekmeğin 1 akçeye satılması konusunda tavan fiyat uyguladığı anlaşılmıştır.

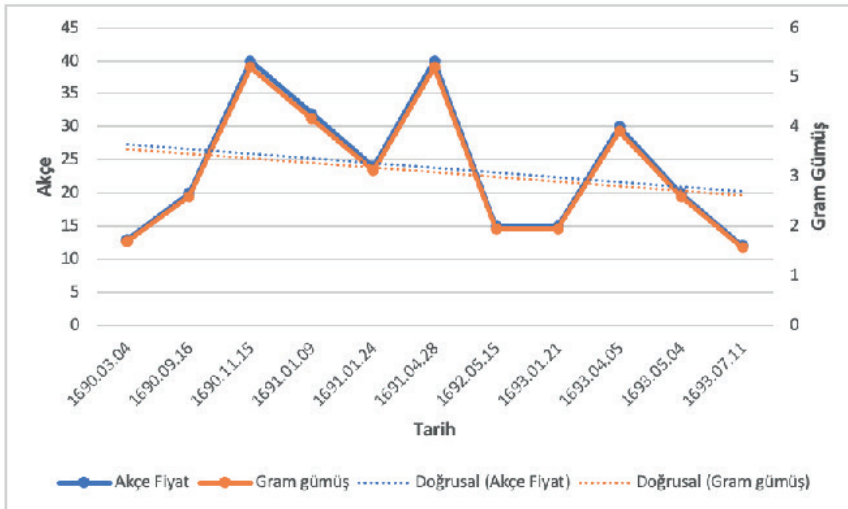
maktadır. Bu girişimin sonucu fırıncı dükkanlarında izdiham ve kuyrukların oluşması ve bir süre sonra ekmeğin ortaya çıkması olmuştur (Afyoncu, Vakı'at-ı Rûz-merre III, 2017, s. 39).

Ekmeğin fiyatlarını diğer ürün fiyatlarından ayıran bu kısa süre içerisinde sürekli artış trendidir. 100 dirhem ekmeğin akçe fiyatı yarım akçe ile 2,5 akçe arasında değişmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 4,5'tir. Ortalama fiyat 1,52 akçedir, medyan ise 1,43 akçedir. Fiyatlar gram gümüş cinsinden 0,117- 0,325-gram arasında değişmektedir. Ortalama 0,2-gram gümüş olup medyan 0,186 gramdır. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 2,78'dir.

1691 yılı Temmuz ayında önceki ürünlerde belirtildiği gibi yazarın Sivas-Bolu arası menzillerden verdiği bilgi arasında ekmeğin fiyatı da geçmektedir. Burada 100 dirhemlik iki ekmeğin 1 mangıra satıldığı kaydedilmiştir. Bu hesaba göre aynı dönemde ekmeğin fiyatlarının İstanbul ve Edirne'de, Anadolu'ya göre 4-5 kat pahalı olduğu anlaşılmaktadır (Ahıskalı, 2017, s. 322).

Vakı'at-ı Rûz-merre'de çığır, koyun, kuzu ve sığır eti olmak üzere dört grupta et fiyatlarına ulaşmak mümkündür. Ağırlıklı olarak koyun etine dair veri bulunmaktadır. Çoğu kayıta bilgi olmasa da, bazı kayıtlarda koyun etine dair alâ ve vasat ayırımı vardır. Yazar birçok kayıta alâ koyun etine yer vermekte sadece 9 Ocak 1691 tarihli kayıta hem vasat koyun etinin okkasının 24 akçe, hem alâ koyun etinin okkası 32 akçe olduğu yazılmıştır. Bu sebeple grafikte yalnızca alâ etin fiyatına yer verilmiştir. Etin ağırlık birimi okka olarak kaydedilmiştir. Koyun etinin okkasının akçe ve gram gümüş cinsinden fiyatı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Bu tarih aralığında akçenin gümüş içeriği değişmediğinden iki birim üzerinden de fiyatların seyri aynı kalmıştır.

Grafik 14. Bir Okka Koyun Etinin Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Afyoncu, Vakı'at-ı Rûz-merre III, 2017; Ak, 2017)

Et fiyatına dair ilk bilgi 1690 yılına aittir. Kasapbaşının et tedariki ve dağıtımından sorumlu olduğu ve etin okkasının *kadimden* olagelen fiyatının 13 akçe olarak hesaplandığı kaydedilmiştir (Doğan, 2017, s. 256-257). Buradan uzun zamandır etin fiyatının 13 akçe olduğu anlaşılmaktadır. 1690 yılı Eylül ayında Niş civarında yazılan kayıta fiyatın 20 akçeye çıkmasının nedeni kasapbaşının miri koyunları vaktinde orduya yetiştirememesi, ordu pazarına olan ihtiyacı arttırmış, arzın talebi karşılamaması fiyatların yukarı yönde hareket etmesi şeklinde açıklanmıştır (Doğan, 2017, s. 414). Ordu, 1690 yılı Kasım ayında Belgrad'dan Semendire'ye dönerken et fiyatları artmaya devam etmiştir. Koyun etinin okkası 40 akçeyi bulmuştur. Yazar, bu fiyata bile tüccarın eti minnet ile sattığını belirtmiştir. Belli ki cephe hattında fiyatlar daha yüksek seyretmektedir (Ahıskalı, 2017, s. 82-83). 1691 yılı Ocak ayı başında İstanbul'daki koyun eti fiyatları hakkında da bilgi verilmiştir. Etin alması 32 akçeden, vasatı 24 akçeden satılmıştır. Bu yüksek fiyat seviyesi hem etin kıtlığına hem de mangır ihtilali – trimetalizm tecrübesi – para rejiminin etkilerine dayandırılmaktadır (Ahıskalı, 2017, s. 131). 1691 Ocak sonunda koyun etinin alması 24-30 akçe olarak kaydedilmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 137). Buna mukabil, 1691 nisanında bir fiyat bilgisi koyun etinin okkasının 40 akçe olduğunu söylemektedir (Ahıskalı, 2017, s. 230). 1691 Temmuz ayına ait fiyat verisi grafiğe dahil edilmemiştir çünkü önceki kayıtlarda da belirtildiği üzere Anadolu'da fiyatların ucuzluğu ile ilgilidir. Tekraren Sivas'tan Bolu'ya gelinceye değin menzillerde koyun etinin alması 12 mangıra satıldığı yazılmıştır. Bu da en yakın tarihler dikkate alındığında birkaç kat fark olduğunu ortaya koymaktadır (Ahıskalı, 2017, s. 322). 1692 yılına gelindiğinde fiyatlar nispeten durulmuş görünmektedir. Edirne'den verilen bilgilere göre koyun etinin okkası 5 para olduğu kaydedilmiştir. Ancak yazar, yine de pahalılıktan ve tüccarın karaborsacılığından/istifçiliğinden yakınmıştır. Kasap esnafı dükkanlarındaki çengellere astıkları etin okkasını 6 paradan, ancak daha iyi durumda olan eti karaborsadan devlet büyüklerine 8 paradan satmışlardır. Mayıs ayının gelmesiyle yaşanan kuzu bolluğu bu fiyatları aşağı çekmiş ve etin okkasını 10 paradan satma umudu içindeki kasapların pişman oldukları aktarılmıştır (Afyoncu, Vâkı'ât-ı Rûz-merre III, 2017, s. 236). 1693 yılı Ocak ayında askere yapılan et dağıtımından, koyun etinin okkasının hala 15 akçe olduğu anlaşılmaktadır (Ak, 2017, s. 191). Ancak Nisan ayına geldiğinde yine Edirne'de etin 3 aylık bir macerası anlatılmıştır. 5 Nisan 1693 tarihindeki kayıttan insanların koyun eti yiyemedikleri için tavuk etine yöneldikleri anlaşılmaktadır, ancak tavuk etine dair fiyat kaydedilmemiştir. Fakir halkın akciğer almaya razı olduğunu ancak onun dahi değerinin 20 akçeden fazla olması sonucu etten ümitlerini kestiğini yazılmıştır. Ayrıca muhtesiblerin¹⁸ göz yumması neticesinde yüksek mevki sahibi insanların kasapların arka kapısından koyun etinin okkasını 30 akçeden peşin olarak alabildiğini de aktarmıştır. Yazar, muhtesiblerin bu vurguncularla olan rüşvet ilişkilerine, göz yumarak uygunsuz eylemlerine ruhsat vermelerine Edirne kadısının da ortak olduğunu düşünmektedir. (Ak, 2017, s. 289). 1693 yılı Mayıs ayında 6 para 2 akçe olan koyun etine Ramazan ayında 6 paradan narh veriliyor. Burada ilginç bir hikâye ön plana çıkmaktadır. Narhın bu seviyeden belirlenmesine karşılık, yeniçeri ağası kadılığa koyun ve kuzu etinin narhının 5 para olması yönünde haber göndermiştir¹⁹. Kadılığın bu talebe cevabı ise fiyatın 6 paranın altında olursa kasaplar zarar göreceği ve yokluk yaşanacağı şeklinde olmuştur. Her ne kadar kadılık kararın arkasında dursa da 5 para haberini

¹⁸ Muhtesib: Dar anlamıyla; piyasada yer alan malların fiyat ve kalitesini kontrol eden kamu görevlisi (Yılmaz F. , Osmanlı Tarih Sözlüğü, 2017, s. 454).

¹⁹ Fiyatlar üzerinde yeniçeri ağasının (ya da ocağının) bu şekilde bir talepte bulunması pekâlâ yönetimde daha fazla söz sahibi olabilme adına halk desteğini alabilmek için ulema ve bürokrasiden rol çalmak gayesi taşıyabilir. Ancak sadece bu örnek üzerinden de olsa yeniçeriliğin halkın koruyuculuğuna soyunması o kadar da romantik bir söylem olarak görünmemektedir (Beydilli, 1988, s. 455).

duyan kasaplar hemen eti saklamışlardır. Maalesef piyasadaki bu sıkıntılı durumu yazar; çengelde asılı duran kuzu etine 15ten fazla kişinin el koyup bir okka dahi almak isteyen insanların nihayetinin olmadığını söyleyerek tasvir etmiştir (Ak, 2017, s. 330-331). İki ay sonra 1693 Temmuz ayında ise işlerin değiştiği görülmektedir. Yazarın adını vermediği bir vezirin yardımıyla etin okkasının tavan fiyatı 4 para olarak belirlendiği ve kasap loncasının kethüdası ve yiğitbaşısına gerekli uyarılar yapıldıktan sonra halkın et alabildiği kaydedilmiştir. Ancak bu kayıtta da yazar yine Edirne kadılığını eleştirmiştir (Ak, 2017, s. 380).²⁰

Şevket Pamuk'un verilerinde bir okka koyun etinin fiyatları 1688 yılında vakıf defterlerine göre 13,3 akçe, saray mutfağı defterlerine göre 13,3 akçe, 1693 yılı narhına göre 14,3 akçedir (Pamuk, İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998), 2000, s. 119). Bu veriler Abdullah Efendi'nin bahsettiği *kadimden* olagelen et fiyatı ile büyük ölçüde uyumludur. Bu şekilde *kadimden* olagelen fiyatların uzun dönemli fiyat eğilimlerini temsil edebileceği düşünülse de yukarıda paylaşılan veriler kısa dönemde büyük dalgalanmaların olabileceğini göstermektedir.

Koyun eti haricinde et fiyatlarına ait bilgi de mevcuttur. 19 Haziran 1691 tarihli kayıtta ciğerin okkasının 25-30 akçe olduğunu nakledilmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 270). Kuzu etinin okkası 4 Mayıs 1693 tarihinde 6 para²¹, 7 Mayıs tarihinde ise 10 para olarak kaydedilmiştir. 7 Mayıs tarihi Ramazan ayının ikinci günüdür, bu yüzden aradaki 4 para farka rağmen okkası 10 para olan kuzu etinin adeta yağma olunduğunu yazılmıştır (Ak, 2017, s. 330-332). 1690 yılı Eylül ayında ordu niş civarındayken sığır eti fiyatlarının 10 akçeye çıkmasının nedeni yukarıda bahsedildiği üzere kasapbaşının miri koyunları vaktinde orduya yetiştirememesinden kaynaklıdır. Böylece askerin ordu pazarına ihtiyacı artmış ve fiyatlar yükselmiştir. (Doğan, 2017, s. 414). Yine yukarıda yazıldığı üzere ordu 1690 Kasım'ında Belgrad'dan dönerken Semendire civarında et fiyatlarında artış gözlemlenmiştir. Sığır etinin okkası 30 akçeyi bulmuştur (Ahıskalı, 2017, s. 82-83). 1691 Ocak ayında İstanbul'da sığır etinin okkasını 16 akçe olarak kaydetmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 131). Sığır eti fiyatına dair bir veri de Mora canibi muhafazasına memur Vezir Halil Paşa'nın seferde hizmetinde olan 1000 adet tüfekçi ve 300 adet süvarinin et tayinatından öğrenilmektedir. Burada sığır etinin okkasının fiyatının 2 para olduğu aktarılmıştır (Ak, 2017, s. 196-197).

İşe sınıfında değerlendirilen ve fiyatına dair müstakil, nadir bilgi olan bir ürün de kahvedir. 1690 yılında Niş civarında tutulan bir kayda göre kahvenin okkası 160 akçedir (Doğan, 2017, s. 385). Aynı yıl, ordu Belgrad taraflarında iken kahvenin okkasının 1,5 kuruştan 2 kuruşa yükseldiği yazılmıştır (Ahıskalı, 2017, s. 46-47). Pamuk'un verilerine göre 1689-1692 yılları arası kahve fiyatları vakıf defterlerine göre 138,7 akçedir. 1690 yılında paranın içeriğinin değişmesine rağmen kahve fiyatının bu istikrarlı seyri dikkat çekicidir. Saray mutfağı defterlerinde ise 1688 yılında 117,2 akçe; 1689 yılında 118,2 akçedir (Pamuk, İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998), 2000, s. 120). Fiyatı tespit

²⁰ Garâbet bunda ki bunca eyyâmdan berü hırfet-i kassâbân nice dürlü bahâne ile gabn-ı fâhişden izdiyâd fûrûht itdüğine sorar izler bulunmayup sâirinden kat' -ı nazar kâdi-i Edirne'nin adem-i takayyüdi ahz-i irtışâdan nâşi olmak mülâhazaları görinür.

²¹ Şevket Pamuk'un fiyat listesinde 1693 yılında bir okka kuzu etine verilen narh 18 akçedir (Pamuk, İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998), 2000, s. 119).

edilebilen bir başka ürün de kirazdır²². 1692 yılında Edirne'de tutulan kayıтта manavların fırsatçılık yapıp kirazın okkasını 4-5 paradan sattıklarını aktarılmıştır (Afyoncu, Vâki'ât-ı Rûz-merre III, 2017, s. 254-255).²³

Bir diğer ürün olan peksimetin okkasının fiyatı 8 ila 90 akçe arasında değişmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 11,25'tir Fiyatların ortalaması 40,55 akçedir. Medyan değeri ise 39 akçedir. Gram gümüş cinsinden fiyatlar ise 1,04 – 11,7-gram arasında değişmektedir. Dönemde akçenin içeriği değişmediği için minimum/maksimum oranı burada da 1'e 11,25'tir. Ortalama 5,27-gram gümüş olup medyan değeri 5,07 gramdır. İlk fiyat 1690 yılı Ağustos ayında Sofya civarında kaydedilmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere 1690 yılı seferleri Osmanlılar için Balkanlardaki kayıplarını telafi ettikleri yıl olmuştur. Orduda un, ekme ve peksimetin yokluğu ve pahalılığı yaşanmıştır. Peksimetin okkası 17 paraya çıkmıştır. Bunun üzerine devlet kilesi 160 akçeden *miri dakiki* fırıncılara verip ekme pişirtmiştir ve peksimetin fiyatı ordu pazarında 10 paraya kadar düşmüştür (Doğan, 2017, s. 378). 13 Eylül tarihindeki kayıтта peksimetin okka fiyatının 13 paraya çıktığı anlaşılmaktadır. Yazar bu artışta, sadrazamın Niş'in fethinden sonra Belgrad üzerine yürüyeceğinin duyulmasından sonra vurguncuların malları saklamasının etkili olduğunu aktarmıştır (Doğan, 2017, s. 412). Üç gün sonraki bir kayıтта ise, Belgrad yolunda, birçok yol ve köprü-nün harap ve tamire muhtaç olduğu, özellikle nehir geçişlerinde oldukça zahmet çekildiği yazılmıştır. Ve bunu takiben tüccarların talihli çıktıklarını, peksimetin okkasının 30 paraya yükselmesiyle birlikte anlatmıştır (Doğan, 2017, s. 414). Yazar, Belgrad'ın fethi sonrasında, 15 Ekim 1690 tarihli kaydında peksimetin okkasını 18-20 para olarak aktarmıştır. Aslında ürünlerin bol olduğunu, Tatarpazarı, Filibe ve Sofya'dan tüccarın araba araba mal getirdiğini ancak yine de fiyatların yüksek seyrettiğini yazmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi yazar artık tüccarın artık eskisi gibi olmadığını, değiştiğini kendi deyimiyle *fırsat esiri* olduklarını söylemiştir²⁴ (Ahıskalı, 2017, s. 46-47). Ekim ayının 29'unda peksimetin okkasının fiyatının 22 para olduğu tespit edilmektedir. Bu fiyatın oluşmasında, zahire sefinelerinin erişememesi, Fethülislam adasındaki düşmanın varlığı, reayanın toprağı ekip biçememesi, yapabileceği bile Tatarların yağma etmesine maruz kalmaları yukarıda sayılan nedenlerdendir (Ahıskalı, 2017, s. 65). Kasım ayının 17'sine gelindiğinde fiyatların oldukça düştüğü görülmektedir. Yazar fiyatlardaki bu düşüşü, Rusçuk ve Niğbolu'dan tiranseler²⁵ ile zahire getirilmesine ve bu şekilde yokluğun bir ölçüde giderilmesiyle açıklamıştır. Böylece peksimetin okkası önce 15 akçeye sonra 12 akçeye düşmüştür (Ahıskalı, 2017, s. 84, 86). 20 Kasım'da ordu Vi-

²² İlk bakışta, özellikle askeri seferleri konu edinen bir tarih yazımında, bir gıda ürünü olarak kirazın anılması olağan dışı görünmektedir. Yazarın bürokrat olmasının, mutad yiyeceklerin ötesinde alım ve erişim gücü sağladığı düşünülebilir. Ancak kiraz zamanının mayıs ve haziran aylarında olması, kayıtda da 26 Mayıs 1692 tarihinde tutulması; yazarın sadece mevsiminde denk geldiği bu meyveyi, fiyatında oluşan adaletsizlikten ötürü kaydetmiş olması da olasıdır.

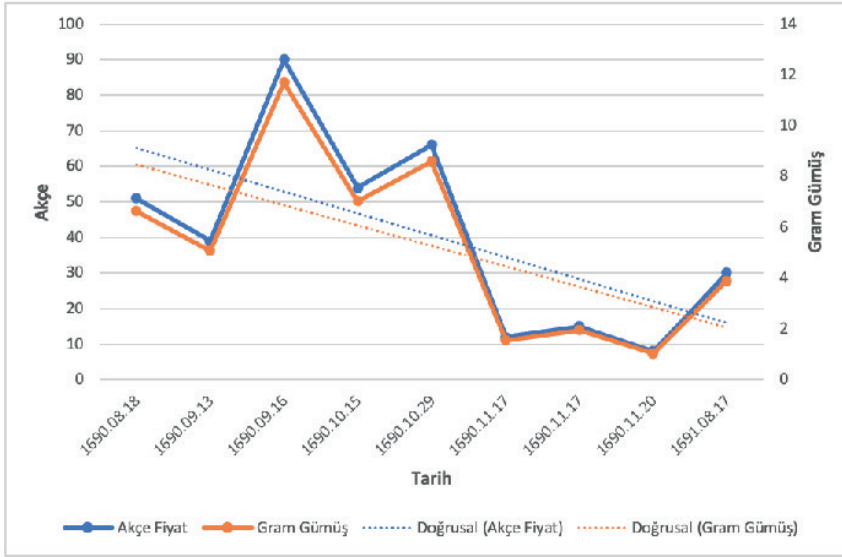
²³ ... mukaddemâ kıyyesi eller şerh fûrûht olunur iken manâv tâ'ifesi fursatı ganimet add idüp ihtifâdan ıslâhcasın dörder beşer pâreye bâliğ idüp fûrûhtda istignâları mukarrer olup "senin ağzın kirâz ağzı değıldir" deyü birbirlerine şâdân latife cilvelerin nümâyân eylediler. (Burada bir okuma hatası ya da istinsah hatası olma ihtimali vardır; kirazın okkasının elli para olması zor görünmektedir, ikişer para olabileceği düşünülmektedir.)

²⁴ Ammâ erbâb-ı muhtekir ve tâ'ife-i tüccâr bi'l-küllüye insâf ü mürüvveti ferâmûş idüp fursat esiri olmuşlardır. Ve pîr-i kühen-sâl bâzergânların kadimü'l-eyyâmda kavilleri üzere bir sâhib-i sermayenin kârı sene-i kâmilde onı on bir buçuk hisâbını makbûl ü mergüb gördüklerini zamâne bâzergânları zamân-ı mâziye bâzergânların almak ü hebennekadan add idüp sâhib-i sermayenin sermayesi sene-i kâmilde bir kaç def'a devr idüp her devrde yekin yek fâ'ide itmeyince ne hâsıl olur iddrâsın itdikleri nümâyân olup ve hâliyâ Bilâd-ı Selâse'de sâhib-i sermayelerin senede birkaç def'a birine iki-üç fâ'ide eylemek kârlarıdır.

²⁵ Köprü yapımı, asker ve zahire taşımaçılığında kullanılan gemi çeşididir (Yıldırım, 2019, s. 231).

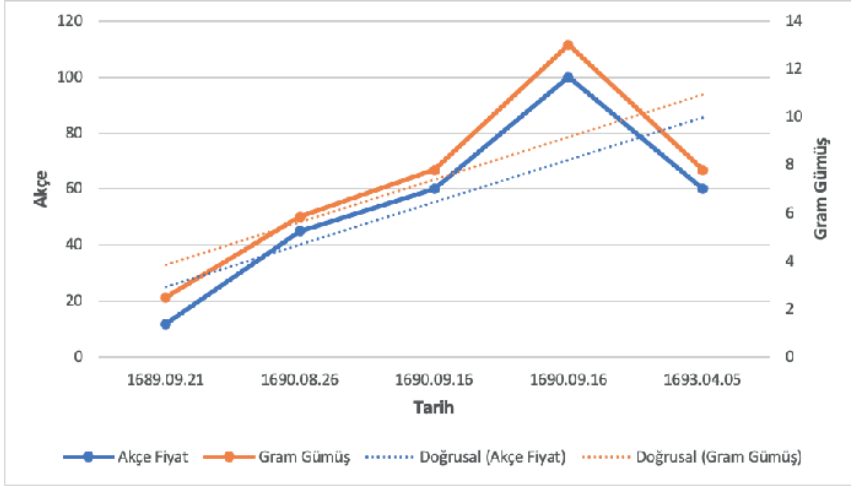
diñe ulaştığında yine birçok üründe pahalılık devam ederken peksimet nadir bol bulunan ürünler arasında yer almakta ve okkası 8 akçeden satılmaktaydı (Ahıskalı, 2017, s. 94). Ancak bir sene sonra yine sefer mevsiminde 1691 yılı Ağustos ayında malların bolluğundan bahsedildiği bir kayıttta peksimetin okkası yine 10 paraya çıkmıştır. Sefer hali devam ettikçe özellikle ordu tedarik merkezlerinden uzaklaştığı fiyatların astronomik şekilde artabildiği tespit edilmektedir (Ahıskalı, 2017, s. 344). Bir okka peksimetin akçe ve gram gümüş cinsinden fiyatları grafik şekinde aşağıda paylaşılmıştır.

Grafik 15. Bir Okka Peksimetin Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017)

Vakı'at-ı Rüz-merrede peynir fiyatları da yer almaktadır. Öncelikle taranan beş kayıttta da peynirin ölçü birimi okkadır. Peynirin okka fiyatı akçe üzerinden 12 ila 100 akçe arasında değişmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 8,33'tür. Fiyatların ortalaması 55,4 akçedir. Medyan değerine ise 60 akçedir.

Grafik 16. Bir Okka Peynirin Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

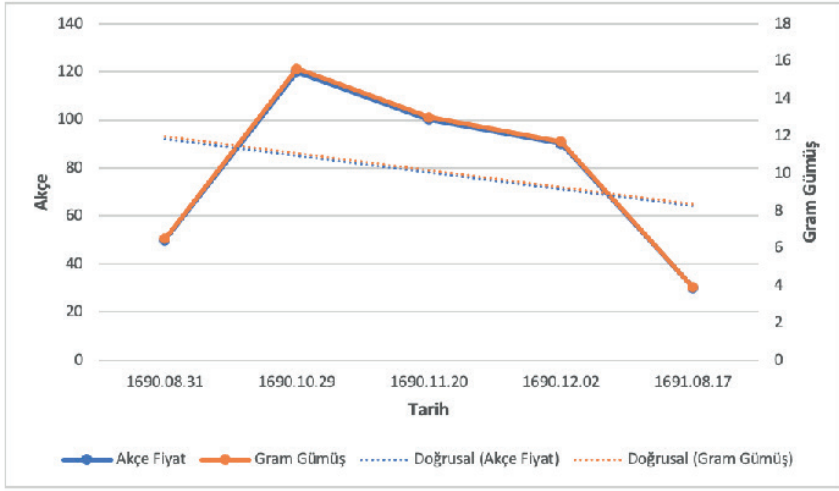
Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017)

Peynirin okka fiyatı gram gümüş cinsinden değerlendirildiğinde; fiyatların 2,52 – 13-gram arasında değiştiği görülmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 5,16'dır. Nominal fiyat olan akçeye göre bu aralık daha dardır çünkü 1689 yılında akçe daha yüksek miktarda gümüş içermektedir. Gram gümüş Ortalaması 7,39-gram olup medyanı ise 7,8 gramdır.

İlk peynir fiyatı 21 Eylül 1691 tarihli kayıta yer almaktadır. Yazarın Pazarbaşı Hasan Ağa'dan öğrendiği bu kayıttaki başarısız girişimcilik hikâyesi yukarıda un fiyatları anlatılırken aktarılmıştı. Aynı tüccar, orduda peynirin okkasının 10 paradan satıldığını duymuş bunun üzerine Yanbolu'dan 10 araba tulum peyniri getirmiştir. Ancak ordu pazarında peynirin bol olduğu ve okkasının 4 paradan satıldığı kaydedilmiştir. 26 Ağustos 1690 tarihli kayıta Çorlu peynirinin okkası 60 çürük akçe olarak kaydedilmiştir. Bu arada peynir türleri de ortaya çıkmaktadır; Çorlu peyniri, tulum, kaşkaval ve lor peyniri adı geçen peynir çeşitleridir. Yazar, Eylül 1690 tarihinde tüccarın bahtlarının müsaade ettiğini ve tulum peynirinin okkasının 60 akçeye, kaşkaval peynirinin ise 100 akçeye satıldığı yazmıştır. Peynir fiyatlarına dair son kayıt da 1693 yılına aittir. Burada lor peynirinin okkasının 60 sağ akçe olduğu yazılmıştır. Bu fiyat Edirne'den iken öncekiler Niş ve Sofya civarındadır. Yazar, tüccarın malı ancak güvendiklerine yüksek fiyattan sattığını anlatırken örnek vermek için kullanmaktadır. Midilli adasından geldiği anlaşılan lor peynirini bile itimat ettiği müşterilere karaborsadan satmışlardır. Ayrıca lor peyniri gibi, diğer peynir türlerine nazaran yağsız ve tuzsuz olan bir peynir çeşidinin bu fiyata satılması önceki ve diğer fiyatlar göz önünde bulundurulduğunda yokluğun, karaborsanın ve pahalılığın göstergesi olmaktadır (Doğan, 2017, s. 169-170, 385, 414; Ak, 2017, s. 289).

Yağ fiyatlarından bahsetmek gerekirse, eserde geçen yağ çeşidi sade yağdır ve birimi okkadır. Akçe cinsinden fiyatlar 30 – 120 akçe arasında değişmektedir. Gram gümüş cinsinden de 3,9 ila 15,6-gram gümüş arasında değişmektedir. Tarihlerin hepsi 1690 yılına aittir yani bu dönemde akçenin içeriğinde değişim olmamıştır. Bu yüzden hem akçe üzerinden hem gram gümüş üzerinden fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 4'tür. Akçe cinsinden fiyat ortalaması 78 akçe, medyanı 90 akçedir. Gram gümüş olarak ortalama fiyat 10,14-gram gümüş, medyanı 11,7-gram gümüştür. Bu şekilde ortaya çıkan grafik aşağıdaki gibidir.

Grafik 17. Bir Okka Sadeyağın Akçe Cinsinden Fiyatı

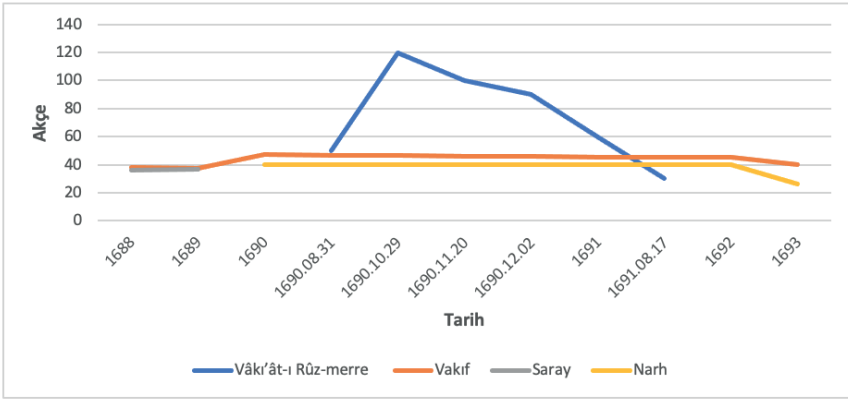

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017)

Yağ hakkında ilk kayıt 31 Ağustos 1690 tarihinde Niş civarında, orduda sade yağ sıkıntısı yaşandığına, ancak Görice'den Arnavud reayasının yağ getirmesi üzerine ürünün bollaştığına dairdir (Doğan, 2017, s. 393). 29 Ekim 1690 tarihli kayıta sade yağın okkasının 1 kuruş olduğu yazılmaktadır. Zaten bu tarih dönem içinde yağın fiyatının zirve yaptığı tarihtir. Bunun nedenleri arasında yukarıda arpa, peksimet, pirinç ve un anlatılırken aktarılan; nehir ulaşımında aksama, düşman işgali, reayanın toprağı ekip biçememesi yatmaktadır (Ahıskalı, 2017, s. 65). 20 Kasım tarihli diğer kayıta yağ fiyatlarının yüksek seyretmeye devam ettiği tespit edilmiştir. Yine yukarıda pirinç fiyatları anlatılırken Vidin'e gelindiğinde aslında fiyatların düşmesi ve ürünlerin bollaşması beklenirken yüksek fiyatların devam ettiği tespit anlatılmıştır (Ahıskalı, 2017, s. 93). Aralık ayında 3 çeyrek kuruş yani 90 akçe civarında seyreden yağ fiyatlarından yazar, yokluğun en üst düzeyde yaşandığı dönemde yine malları saklayan vurguncuları sorumlu tutmuştur (Ahıskalı, 2017, s. 107). Son kayıt da bir yıl sonra Ağustos 1691'e aittir. Yağ fiyatlarını 2 okkasını 1 kuruş iken yine Görice'den gelen yağ sayesinde fiyatların yarı yarıya düştüğünden 4 okkasının 1 kuruş olmasından bahsedilmiştir (Ahıskalı, 2017, s. 344).

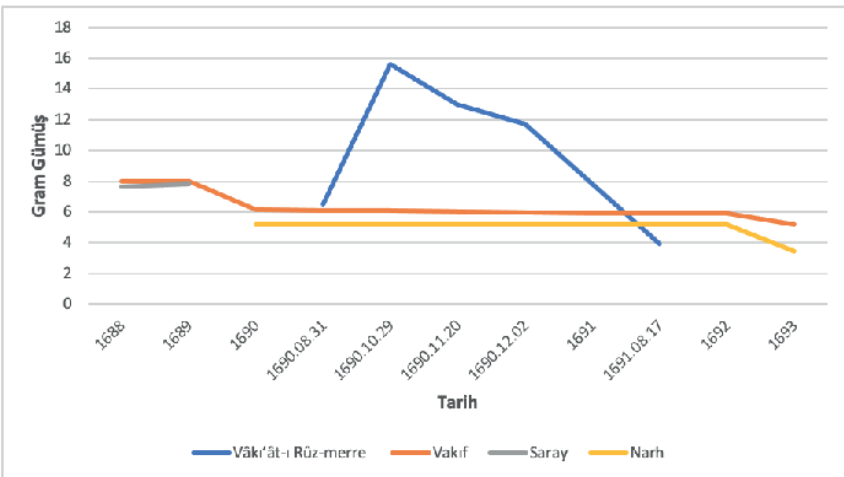
Çalışılan döneme ait Şevket Pamuk'un sadeyağ fiyat verileri şu şekildedir; vakıf defterlerine göre yağın okkası 1688 yılında 38 akçe; 1689 yılında 37,2 akçe; 1690 yılında 47,4 akçe; 1691 yılında 45,4 akçe; 1692 yılında 45,4 akçe; 1693 yılında ise 40 akçedir. Saray mutfağı defterlerine göre sadeyağın okkası 1688 yılında 36,4 akçe; 1689 yılında 37,1 akçedir. Narh listelerine göre ise 1690 yılında 40 akçe; 1692 yılında 40 akçe; 1693 yılında 26,3 akçedir (Pamuk, İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998), 2000, s. 119). Vâkı'ât-ı Rûz-merre'deki verilerle birlikte gösterildiğinde aşağıdaki grafikler ortaya çıkmaktadır.

Grafik 18. Bir Okka Sadeyağın Akçe Cinsinden Fiyatının Karşılaştırması

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Pamuk, İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998), 2000)

Grafik 19. Bir Okka Sadeyağın Gram Gümüş Cinsinden Fiyatının Karşılaştırması

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Pamuk, İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998), 2000)

Yakacak ve Diğer Malzeme Fiyatları

Sair mühimmat ve yakacak malzeme olarak da sınıflandırılan bu grupta kınnap, kömür, kütük ve odun yer almaktadır. İlk olarak tek bir yerde fiyatı geçen kınnap²⁶ hakkında bilgi verilecektir. 1692 yılına ait bu kayıta Tuna Nehri gemileri için gereken bu mühimmat Eflak'tan tedarik edilmiştir. Eflak Voyvodası marifetiyle boyarların²⁷ bizzat iştirakiyle Tuna girdaplarına getirilmiş ve Tuna donanması kaptanına teslim edilmiştir. Her 1000 kınnap 12,5 kuruş değerindedir ve bu meblağ Eflak cizyesi malından mahsup edilmiştir (Ak, 2017, s. 130).

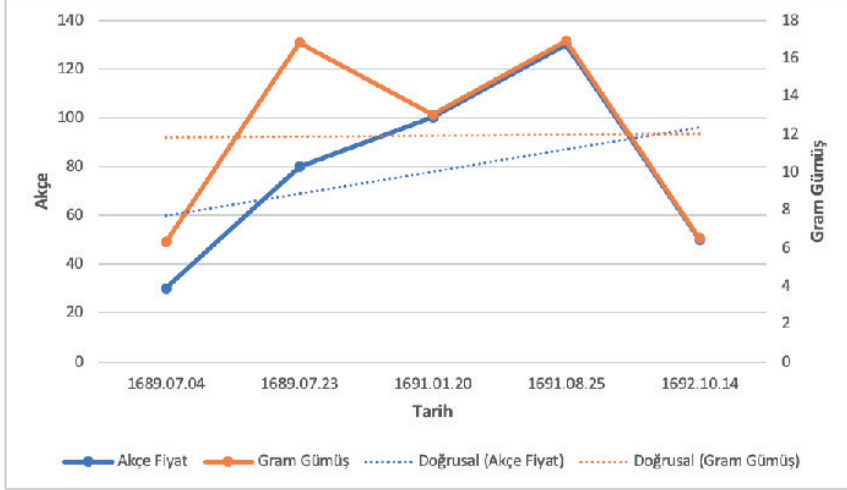
Kömür fiyatlarından bahsedilecek olunursa öncelikle söylenmesi gereken kömürün birimi araba olarak kaydedilmiştir. Kömürün arabası akçe üzerinden 100 ila 400 akçe arasında değişmektedir. Fiyatların azami değerinin asgari değere oranı 4'tür. Ortalaması 233,33 akçe olup medyan 200 akçedir. Gram gümüş cinsinden azami değerinin asgari değere oranı 2,5'tir. Ortalaması 33-gram gümüştür. Medyanı ise 26-gram gümüştür.

Bir diğer yakacak malzemesi olarak kütük fiyatlarına dair iki veri bulunmaktadır. 1689 yılı Ağustos ayına dair kayıta bir araba kütüğün fiyatı 80 akçe olarak belirtilmiştir ki 16,8-gram gümüşe denk gelmektedir. Bir diğer kayıt 1692 yılı Ekim ayına ait olmakla birlikte bu tarihte bir araba kütüğün fiyatı 120 akçe ve karşılığı olan 15,6-gram gümüştür. İki tarih arasında fiyatlar nominal olarak %50 artmış olsa da reel olarak %7 azaldığı anlaşılmaktadır.

Odun fiyatlarına dair yedi adet fiyat bilgisi bulunmaktadır. Bu fiyatların devletin alım fiyatı bilgisi olduğu anlaşılmaktadır. Odunun birimi hem araba hem çeki olarak yer almaktadır. Aslında çoğunluk araba cinsinden ifade edilmişse de tutulan kayıtlardan bir araba odunun kapasitesinin farklı olabileceği anlaşılmaktadır. Bazı arabalar 1,5 çeki odun almakta bazıları 2 çeki odun almaktadır. Bir çekinin ileriki tarihlerde 225-kilogram olduğu bilinmektedir, bu yüzden çalışmaya konu dönemde de aynı şekilde düşünülmüştür (Kallek, Çeki, 1988). Bu şekilde odunun birimi çeki olarak hesaplandığında daha karşılaştırılabilir veri elde edilecektir. Ancak iki kayıta sadece araba olarak geçmektedir, bunlar aşağıdaki grafiklere yansıtılmamıştır, burada sadece bahsi geçecektir. 19 Ağustos 1689 tarihindeki kayda göre 1 araba odun 60 akçedir. Bir araba odun 1 çeki kapasitesinde bile olsa Temmuz ayından sonra fiyatında düşüş olduğu görülmektedir. İkinci araba cinsinden fiyat 14 Ekim 1692 tarihine aittir. İlgili kaydın başında arabası 36 paradan odun tedarik etmesi Odun Emini Mehmed Ağaya deruhde edildiği yazılmıştır. Ancak aynı tarihli kaydın devam eden sayfalarında çeşitli kazalardan tedarik edilen odunun arabasının fiyatı 100 akçe olarak kaydedilmiştir. Gerçekleşen fiyatın bu olduğu düşünülmektedir. Eğer odun eminin fiyatı üzerinden hesap yapılırsa bir çeki odunun fiyatı 54 akçe gibi bir fiyat çıkmaktadır. Bu ve aşağıdaki grafiğe yansıtılan odun fiyatlarına dair yazarın bir yorumu yoktur, sadece 20 Ocak 1691 tarihli kayıta yukarıda et ve pirinç ürünlerinde değinildiği gibi mangır ihtilalinin neticelerinden bahsedilmiştir (Doğan, 2017, s. 100, 123, 153; Ahıskalı, 2017, s. 135,136, 353; Ak, 2017, s. 54-56).

²⁶ Kınnap: sicim (Alkım, ve diğerleri, 2014, s. 652).

²⁷ Boyar: Romen asilzadeleri (Yılmaz F., Osmanlı Tarih Sözlüğü, 2017, s. 83).

Grafik 20. Bir Çeki Odunun Akçe ve Gram Gümüş Cinsinden Fiyatı

Kaynak: (Doğan, 2017; Ahıskalı, 2017; Ak, 2017)

Sonuç

Bu çalışmada XVII. yüzyıl sonlarında bir Osmanlı bürokrati olan Üsküdarî Abdullah Efendi tarafından günlük formda tutulan bir tarihten istifade edilmiştir. Bu kaynak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kutsal İttifak denilen Avrupa Devletleri ile savaş durumunda olduğu bir dönemi (1688-1693) kapsamaktadır. Eserde siyasi ve idari meselelerin dışında gerek şehirden gerek cepheden bazı ürünlere, tedarik edilmelerine ve fiyatlarına da yer verilmiştir. Oysa fiyat tarihi çalışmaları değerlendirildiğinde sahanın önde gelen çalışmaları vakıf imaret defterlerini, saray mutfağı defterlerini, kadı sicillerinde yer alan narh listelerini ve giderek daha yoğun şekilde istifade edilen terekeleri kullanmışlardır. Bu açıdan bakıldığında kronikler arka planda kalan bir kaynak türüdür. Ancak bu çalışma ile dönemin tarih yazımının iktisat tarihi açısından ne kadar önemli olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Çalışmaya konu eserde fiyatı yer alan ürünler; hayvan yemi (arpa, ot, saman), canlı hayvan (bargir, manda, deve, katır, koyun, sığır), gıda ürünleri (buğday, pirinç, un, ekme, et, kahve, kiraz, peksimet, peynir, yağ), yakacak ve diğer malzeme (kınıb, kömür, kütük, odun) şeklinde tasnif edilmiştir. Bu ürünlerin fiyatlarına ilaveten ağırlık, hacim birimleri, cinsleri ve fiyatlarına dair para birimleri de ortaya konmuştur. Ayrıca oluşturulan grafikler vasıtasıyla hem nominal hem de reel fiyatların eğilimleri tespit edilmiştir.

Vakı'at-ı Rûz-merri, fiyatlar hakkında bilgi verirken fiyatların ne kadar dalgalanabileceğini nedenleriyle birlikte ortaya koyabilmektedir. Fiyat endeksi ortaya koyan çalışmalarda da ağırlıklı fiyatlar hesaplanarak zaman, mekân gibi faktörler denkleme dahil edilmektedir. Burada narh, vakıf, saray mutfağı defterlerinin ve terekelerin ortaya koyamadığı, hesaba al(a)madığı ama bir günlüğün anlatabildiği hususlara değinmek gerekirse; ilk olarak piyasanın arz tarafı, satıcılar, tüccarlar hakkında belki tarafı da olsa tüketici bakış açısıyla bilgi sunduğunu belirtmek gerekir. Buradan hareketle, piyasada talep eden konumunda bulunan yazarın ürünlere ve fiyatlara dair görüşlerinde seçkin sınıfa mensup bir bürokrat olduğu unutulmamalıdır. Tüccarın malı karaborsaya çekmesi, saklaması, suni bir kıtlık durumu yaratarak fiyatı yukarı çekmesi, ödeme gücü yüksek zümrelere piyasa dışında satma eğilimi, devletin belirlediği kar haddiyle yetinmemeleri, hatta %10-15 oranın kâr edinmeyi ahmaklık olarak görmeleri; yazarın tüccarın iktisadi ve ticari zihniyetini anlama yolundaki en değerli katkılarını oluşturmaktadır. Fiyatların oluşmasında arz yönlü aksamaların önemli bir etken olduğu tespit edilmektedir. Arza etki eden bu faktörler; ayaklanan reaya ve haydut, eşkiya gruplarının tedarik hatlarına, yük arabalarına saldırmaları, yağmalamaları, yağma edilen topraklarda ekip biçmenin yapılamaması, yolların güvensizliğiyle birlikte tedarik zincirinin hem kara taşımacılığında hem de nehir ulaşımında bozulmasıdır. Bunlarla birlikte tüccara manevra alanı açan bir aktör de devlet olmalıdır; miri alım fiyatları ile farklılaşan piyasa fiyatları göstermektedir ki, miri zahirenin kalitesinde ve/ya yeterliliğinde eksiklik veya bir şekilde tedarik noktasında aksamalar söz konusudur. Öyle ki asker tüccarın elindeki malı talep etmekte, tüccar da piyasadaki arz yetersizliğini veya talep fazlalığını mümkün oldukça takip ederek kimi zaman da kendisi suni olarak arz yetersizliği yaratarak fiyatı yükseltmektedir. Eserde şehirdeki tüketim alışkanlıklarının aktarılmasına ek olarak ordunun menziller arasında ve/ya nehirlerden geçişlerinde herhangi bir sebepten gecikme yaşanmasının talebe dair etkileri de anlatılmıştır. Ayrıca anlaşılıyor ki tüccar sınıfı ordunun geçişleri, ordunun hareketlerini oldukça yakından takip etmişler, ürün tedarik etme konu-

sunda ve fiyatlar üzerinde buna göre karar almışlardır. İlaveten, bölgesel fiyat farklılıklarına en açıklayıcı örneği Anadolu'daki fiyatların daha mutedil olduğu, sefere, cepheye yaklaştıkça fiyatların birkaç misli arttığı üzerinden anlatılmıştır.

Bu ayrıntılı tarih yazımı, araştırmacıyı meseleleri sadece dönemin önemli olayları üzerinden okuma yüzeyselliğinden de kurtarmaktadır. Yukarıda anlatılanlar, narhın kaldırılması, bakır paranın yarattığı volatil ve enflasyonist ortam, savaş koşullarıyla birlikte düşünüldüğünde bütünlük arz etmektedir.

Bu çalışma fiyat tarihi literatürüyle birlikte ele alındığında, fiyata etki eden unsurlar; makro açıdan, salgın hastalık, kıtlık, kuraklık, sel, çekirge istilası, savaş durumu, mevsimsel etkiler; mikro açıdan söz konusu malın satıldığı ve/ya tedarik edildiği yer, piyasanın rekabet durumu, malın cinsi, kalitesi, devletin piyasaya müdahale gücü ve hem talebe hem arza etki eden insan faktörü olarak sınıflandırılabilir. Devresel dalgalanmaları ve uzun dönemli fiyat eğilimlerini yansıtmakta başarılı olan fiyat endeksleri, mikro ölçekte piyasa başarısızlıklarını, aksak piyasaları anlatmakta yetersiz kalmaktadır. Piyasa aktörlerini anlamada ve anlatmada kronikler bu açıdan tamamlayıcı niteliktedir. Vâkı'ât-ı Rûz-merre'den elde edilen bilgilerin fiyat tarihi sahasına en somut katkısı fiyatların tespiti ve karşılaştırılmasından ziyade piyasadaki fiyatların hareketliliğinin motivasyonu tespit etmektir. Bu makale de kroniklerin – tarih yazımının özelde fiyat tarihine genelde iktisat tarihi disiplinine önemli bir kaynak teşkil ettiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Afyoncu, E. (Dü.). (2017). *Vakı'at-ı Rûz-merre III*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Afyoncu, E. (2018). *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ahıskalı, R. (Dü.). (2017). *Vakı'at-ı Rûz-merre II*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Ak, M. (Dü.). (2017). *Vakı'at-ı Rûz-merre IV*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Alkım, B., Antel, N., Avery, R., Eckmann, J., Huri, S., İz, F., . . . Tietze, A. (Dü.). (2014). *Redhouse Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Sözlük*. İstanbul: SEV Yayıncılık.
- Arıkan, Z. (1988). Tarih (Osmanlı). *İslam Ansiklopedisi*, 40, 66-72. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aslan, S. (2022). Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna Donanması: Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1683-1718). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul.
- Barkan, Ö. L. (1964). Edirne ve Civarındaki Bazı İmâret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilânçoları. *Belgeler*, I(1-2), s. 235-377.
- Barkan, Ö. L. (1970). XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri. *Belleten*, 34(136), s. 557-607.
- Baysun, M. C. (1979). Belgrad. *İslâm Ansiklopedisi*, 2, 475-485. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Beydilli, K. (1988). Yeniçeri. *İslam Ansiklopedisi*, 43, 450-462. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ceylan, P. (2016). Ottoman Inheritance Inventories As a Source For Price History. *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 49(3), s. 132-144.
- Ceylan, P. (2021). Osmanlı Terekelerinden Fiyat Tarihine İlişkin Bazı Gözlemler. U. Karakoç, & A. Kaya (Dü) içinde, *İktisat Tarihinin Dönüşü* (s. 303-327). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, B. (2002). Osmanlı Seferlerinin Lojistik Sorunlarına Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducu Esnafı. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, Ş. (1988). Orducu. *İslam Ansiklopedisi*, 370-373. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (Cilt 3). İstanbul: Türkiye Yayınevi.

- Doğan, M. (Dü.). (2017). *Vâkıât-ı Rûz-merre I*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Genç, M. (1988). Osmanlılar - İktisadî ve Ticarî Yapı. *İslam Ansiklopedisi*, 33, 525-532. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İnalcık, H. (1991). Osmanlı Metrolojisine Giriş. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*(73), s. 21-49.
- İşbilir, Ö. (1996). XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaş, İkmâl ve Lojistik Meseleleri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul.
- Jorga, N. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Cilt 4). (E. Afyoncu, Dü., & N. Epçeli, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kallek, C. (1988). Çeki. *İslam Ansiklopedisi*, 8, 251. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kallek, C. (1988). Kile. *İslam Ansiklopedisi*, 25, 567-570. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kallek, C. (1988). Okka. *İslam Ansiklopedisi*, 33, 338-339. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kallek, C. (1988). Şinik. *İslam Ansiklopedisi*, 39, 169-170. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kiel, M. (1988). Niş. *İslam Ansiklopedisi*, 33, 147-149. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kiel, M. (1988). Vidin. *İslam Ansiklopedisi*, 43, 103-106. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kütükoğlu, M. (1988). Narh. *İslam Ansiklopedisi*, 32, 390-391. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ocak, A. Y. (1988). Hidrellez. *İslam Ansiklopedisi*, 17, 313-315. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Orbay, K. (2007). Osmanlı Topraklarında 'Küçük Buzul Çağı'nın Etkileri Hakkında Bazı Notlar. *Kebikeç*(23), s. 85-93.
- Orbay, K. (2008). Tarihsel Fiyatların Elde Edilmesi ve Endekslemeler Konusunda Bazı Notlar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 48(1), s. 85-96.
- Özcan, A. (1988). Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa. *İslam Ansiklopedisi*, 26, 263-265. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Öztürk, M. (1991). Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatlarının Tahlili. *Belleten*, 55(212), s. 87-100.
- Öztürk, M. (1992). Bursâda Hububat Fiyatları (1775-1840). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 7(1), s. 167-190.

- Pamuk, Ş. (2000). *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Pamuk, Ş. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sarıcaoğlu, F. (1988). Rûzname. *İslam Ansiklopedisi*, 35, 278-281. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şemseddin Sami. (2004). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2016). *Osmanlı Mâlî Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türkmen, M. N. (2002). Kamanîçe Seferinin Lojistik Hazırlıkları. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara.
- Ununçarsılı, İ. H. (2009). *Osmanlı Tarihi III. Cilt I. Kısım (7. b.)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, F. (2019). *Nazlı Tuna'nın İnce Donanması*. İstanbul: Hiper Yayınları.
- Yıldız, H. (2006). *Haydi Osmanlı Sefere*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yılmaz, C. (Dü.). (2011). Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil. *İstanbul Kadı Sicilleri*, 20. İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları.
- Yılmaz, C. (Dü.). (2019). İstanbul Mahkemesi 20 Numaralı Sicil. *İstanbul Kadı Sicilleri*, 56. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi ; Kültür A.Ş. Yayınları.
- Yılmaz, F. (2017). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Gökkubbe Yayınları.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (Cilt 5)*. (E. Afyoncu, Dü., & N. Epeçeli, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.